

De belevenissen van de familie Doeleman in de tweede wereldoorlog

Poelie Doeleman-Gutteling (1940)

door
Hugo Doeleman Hzn
2019

De belevenissen van de familie Doeleman in de tweede wereldoorlog

In ons familiearchief bevinden zich documenten van familieleden die de tweede wereldoorlog bewust hebben meegemaakt. Die generatie is er niet meer, zodat ik niets meer kan navragen over die donkere jaren. De nog aanwezige documenten zijn wel een bron om een beeld te kunnen schetsen hoe het hen is vergaan. Ikzelf ben in de oorlog geboren (1943), maar heb er geen herinnering aan. Wel zijn er herinneringen aan de periode van vlak na de oorlog.

De samenstelling van de familie

Het betreft de van oorsprong Zeeuwse familie Doeleman¹ bestaande uit: mijn grootmoeder Poelie (ook Han of Hanna genoemd) Doeleman-Gutteling en haar kinderen, Frits, Huug, Frans, Corry en aanverwanten.

Mijn grootvader Frans P.J. Doeleman (1882-1935), huisarts te Rotterdam, heb ik nooit gekend. Zijn moeder, Mina Doeleman-Was, heeft de oorlog nog aan den lijve ondervonden, maar op hoge leeftijd was zij dementerend, daardoor heeft ze het oorlogsdrama niet beseft. Zij overleed in 1942 op 89-jarige leeftijd. Opa Frans had nog een ongetrouwde zuster, mijn oudtante Jo. Zij verzorgde haar moeder en deed administratief werk in de huisartspraktijk van haar broer. Zij overleed in 1962. Dan was er nog een broer, Herman Frans, die op jonge leeftijd naar Amerika was vertrokken. Hij overleed in 1944 te Baltimore, Maryland. Hij was gehuwd met Natalie Brainerd, bij wie ik eens logeerde en met wie ik correspondeerde. Zij overleed in 1977.

Mijn grootmoeder, oma Poelie, is bijna 103 jaar geworden. Ik heb haar heel goed gekend, mede omdat ik ruim twee jaar bij haar in huis heb gewoond. Zij was een lieve moeder en oma. Conflicten ging ze uit de weg. Zij had het vermogen te 'schipperen', zoals zij dat zelf noemde. In de familie was zij verbindend. Na haar overlijden werden de banden in de familie afstandelijker. Neven en nichten hebben nu geen of nauwelijks nog contact met elkaar.

Zij had nog een zusje, tante Lexje. Die was getrouwd met Huib Brasser, werkzaam bij de belastingdienst en woonachtig in Wageningen. Daarnaast had zij nog een broer, Frans Gutteling, notaris in Utrecht. Deze woonde met vrouw en twee kinderen aan het Wilhelmina Park 57.

Frits (1910) was in 1938 getrouwd met Maria Wijnanda Giesberger (Toet), de dochter van Gustav Friedrich Hermann Giesberger (Guus) en Judith Engelbertha Dull. Guus was directeur bij de Nederlandse Spoorwegen. Hij was actief in het verzet. Frits en Toet kregen in 1942 een zoon, Frans Pieter Jacobus Doeleman (2016[†]), vernoemd naar zijn grootvader. Frits studeerde rechten in Utrecht en vestigde zich later als advocaat in Zevenbergen. Na de oorlog werkte hij bij het Militair Gezag. Toen die functie kwam te

---

¹ De stamboom van deze familie is te vinden op <http://www.archiefdoeleman.nl/content/documents/stamboom/AT.pdf>

vervallen vestigde hij zich als advocaat in Utrecht. Later trad hij in dienst bij de Universiteit van Utrecht en werd Rechtshistoricus.

Huug (1911) mijn vader, was in 1939 getrouwd met Catharina Alida Margaretha Harms (Caty), de dochter van Hendrik Fredrik Harms en Cornelia Maria Anna Groen. Opa Harms was hoofdinspecteur van belastingen te Rotterdam. Opa Harms stierf in 1947 tijdens een diner waar hij een toespraak hield. Oma 'Dam' (oma uit Rotterdam) overleed in 1962.

Mijn ouders kregen zeven kinderen, Marijke (1940), Hansje (1942), Hugo (1943), Heleen (1945), Herman (1946), Frederike (1947) en Rob (1950).

Huug studeerde medicijnen in Utrecht en vestigde zich in 1939 als apotheehouder huisarts in Sint Laurens op Walcheren. In 1945 werd hij huisarts in Goes. In 1955 trad hij in dienst van het Gemeenschappelijk Administratiekantoor (GAK) en werd daar later Medisch Adviseur. Daarnaast had hij vele bestuurlijke functies.

Frans (1918) studeerde medicijnen toen de oorlog uitbrak. In 1946 werd hij als bataljonsarts uitgezonden naar Nederlands-Indië. Na terugkomst in Nederland werd hij sociaalgeneeskundige om te eindigen als hoogleraar te Leiden.

Corry (1920) ging na de meisjes-mulo naar Amsterdam om een opleiding te volgen aan de Amsterdamse Huishoudschool voor leidinggevend en verzorgend werk in inrichtingen. Zij trouwde in 1948 met Mr. Dik Naaijen, later kantonrechter te Brielle.

Frans en Corry woonden in de oorlogsjaren nog thuis bij hun moeder.

De periode vóór het uitbreken van de oorlog

Na zijn studie medicijnen in Amsterdam begon mijn grootvader een huisartsenpraktijk in Rotterdam-Zuid. Later werd die praktijk voortgezet op Maaskade 81. Naast zijn zeer drukke praktijk was hij ook nog bedrijfsarts bij een groot aantal fabrieken en instellingen. Hij was een harde efficiënte werker. Mijn grootvader Harms, de belastinginspecteur, zou eens gezegd hebben dat hij de grootste praktijk had van Rotterdam met het hoogste inkomen! Dat hij een goed inkomen had blijkt ook uit het feit dat hij twee auto's bezat, één werd gebruikt voor de jaarlijks vakantietochten in het buitenland. Dat was o.a. een 'Minerva'. Het hele gezin ging mee en ook vaak tante Lexje, die toen nog niet gehuwd was. Toen mijn grootvader ziek werd deed hij zijn praktijk aan de Maaskade over aan dokter Huijbregtse. Het gezin verhuisde naar Mathenesserlaan 272 en hij behield alleen nog zijn functies van controlerend geneesheer.

Na zijn overlijden in 1935 verhuisde Poelie naar Utrecht en ging wonen op de Maliesingel nr. 5. Haar man had haar de raad gegeven om voorbij de waterlinie te gaan wonen. Het kwam ook goed uit omdat Huug en Frans in Utrecht studeerden. Deze studenten konden door hun verkregen erfdeel royaal leven. Frits inmiddels afgestudeerd, bleef in Rotterdam en liep daar stage op een advocatenkantoor.

Maliesingel 5 Utrecht (1941)

v.l.n.r. staand Frits, Frans, Caty, Huug, Henk Harms; zittend Toet Cor Harms, Marijke, Poelie, Corry

Frits schreef in zijn onderduikperiode (1944) over de tijd van vlak voor het uitbreken van de oorlog het volgende²;

Dat inmiddels in de buitenlandse politiek een feit voorviel, dat het begin zou zijn van een periode van spanning en in hevigheid toenemende dreiging, bracht hierin geen verandering. Wel werd druk besproken deze gebeurtenis, toen na de val van het kabinet Von Schleicher de oude Hindenburg de leider van de Nazi's het kanselierschap opdroeg. Met belangstelling en ongelovig afgrijzen volgden wij in de dagbladen de verslagen van alles wat daarna kwam, de zogenaamde gelijkschakeling, de willekeur, de verheffing van de partij tot een ondoorgrondelijk orgaan binnen het rijksverband, de Jodenvervolgingen, de manipulaties met de munt, de beurtelings grof dreigende en zoetelijke vleierende houding jegens het buitenland, de brallende redevoeringen, het zo onwesters aandoende vertoon van vlaggen, emblemen, uniformen en paramilitaire formaties, de Romeinse groet, de Germaanse botheid; en, zonder het gevaar te voelen, prezen wij ons gelukkig omdat wij woonden in ons zo rustige welvarende en verstandige land. In deze periode begonnen wij iets te merken van de economische crisis, die de wereld reeds enige jaren onderging. Maar deze crisis raakte nog niet ons persoonlijk leven. Wij leefden nog onbezorgd in die paradijsachtige sfeer, waarin alle geluk, alle weldaden, alle gemak, vanzelfsprekende dingen schijnen te zijn, waarop wij recht menen te hebben. Zo naderde de tijd van mijn doctoraalexamen.

Het is een weergave van de indrukken en gevoelens van de student Frits Doeleman, die in goede welstand werd grootgebracht en actief lid was van het Utrechtse Studenten Corps. Hij leefde toen binnen een beschermd milieu. Op 13 april 1934 deed hij zijn doctoraalexamen met goed gevolg, waarna hij vier dagen later als dienstplichtig soldaat

² Na het overlijden van Frits in 1982 kwam een met de handgeschreven document tevoorschijn, een uitvoerige autobiografie die hij in zijn onderduikperiode had opgesteld; in het stuk, dat in 1944 afgesloten werd, geeft hij een indringende kenschets van zijn ouders en schoonouders en van zijn levensbeschouwing; ondanks een zekere breedsprakigheid getuigt zowel van zijn literaire begaafdheid als van zijn filosofische instelling. Dit document staat op de website van het familiearchief onder 'varia'.

in militaire dienst trad bij de school voor reserveofficieren bij het wapen der infanterie te Kampen. In september 1939 werd hij wegens mobilisatie van het Nederlandse leger in werkelijke dienst opgeroepen.

Mijn oudoom Herman, die in Baltimore woonde, maakte in de dertiger jaren grote reizen door Europa. Soms met medeneming van zijn eigen auto. In een van zijn reisbeschrijvingen (1937) beschrijft hij hoe München versierd is met vaandels en vlaggen omdat Hitler komt voor de opening van een museum³. Alle hotels zijn volgeboekt. In het luxe 'Hotel Vier Jahreszeiten'⁴ konden ze maar één nacht blijven. Herman was reserveofficier in het Amerikaanse leger. Toen ook Amerika in de oorlog betrokken werd bood hij zijn diensten aan, maar hij werd te oud bevonden. In verschillende brieven uit hij zijn bezorgdheid over zijn familie in Nederland.

De oorlogsjaren 1940-1945

Op het moment van het uitbreken van de oorlog bevonden de familieleden zich op verschillende locaties. Poelie met Corry en Toet in Utrecht, Frits als officier in stelling op de Grebbeberg bij Renswoude, Frans als militair in Rotterdam, Huug met Caty in Sint Laurens, Jo met haar moeder in Ginniken (Breda), oom Herman met Natalie in Baltimore, familie Giesberger in Utrecht en Lexje en Huib Brassier in Wageningen en de ouders van Caty in Rotterdam.

De oorlog begon heftig; Rotterdam werd gebombardeerd, waar Frans middenin zat. In de nacht van 3 op 4 oktober 1941 werd Rotterdam opgeschrikt door een nieuw bombardement. De R.A.F. wilde de haven onklaar maken voor het gebruik ervan door de Duitsers. Bommen vielen evenwel ook op woningen in de Claes de Vrieselaan, waar opa en oma Harms, woonden. Hun huis werd ook zwaar beschadigd. In een brief gericht aan moe⁵ en Jo doet Poelie uitvoerig verslag van deze gebeurtenis in Rotterdam.

---

³ De opening door Hitler op 18 juli 1937 van het museum 'Haus der Deutschen Kunst'.

⁴ In dit hotel logeerde ik op 9 november 1989, de dag dat de Berlijnse muur viel!

⁵ De moeder van Jo en schoonmoeder van Poelie.

tuinzijde Claes de Vrieselaan 59a Rotterdam

Uit die brief van Utrecht, 11 oktober 1941 citeer ik een deel;

[ ] Ja, wat een akeligheid in R'dam. We waren er maandag ziek en akelig van. Verleden zaterdagmiddag werd ik opgebeld door 't meisje van Caty om te zeggen dat Caty naar R'dam was, daar 't huis van haar ouders gebombardeerd was en dat Caty 's avonds hier kwam logeren. Ik schrok erg en wilde eerst direct naar R'dam gaan, maar wist ook niet waar ik Caty zoeken moest dus heb ik maar afgewacht tot ze hier kwam. 'k Heb nog wel de familie Nelemans⁶ opgebeld en hoorde dat daar alles goed was, maar dat het in de Claes de Vrieselaan heel erg was en dat 't 's avonds zeker zo erg was geweest als in vorig jaar mei. 'k Was blij toen Caty hier was, want 't was een vermoeiende nare dag voor haar geweest. Haar ouders hadden zelf wonder boven wonder niets. Ze hadden op de gang gestaan, daar en in een klein kamertje, waren de enige plaatsen waar het plafond nog

---

⁶ Familie Nelemans is geparenteerd aan de familie Van Seters, de moeder van Poelie was Elisabeth van Seters.

was. 't Moet vreselijk zijn wat ze meegemaakt hebben. Toen ze op konden staan en naar beneden gaan (gelukkig zat de trap er nog in ofschoon de muur naar 't benedenhuis stuk is) had Harms gelukkig een zaklantaarn in zijn zak. Ze moesten toen de schuilkelder in, dat was het enige, daar was 't een gegil en gebrul. Ze zeggen 't is niet te zeggen hoe erg alles was. Caty wilde zondag eerst nog naar R'dam voordat ze naar huis ging. Daar ik haar ouders wilde opzoeken was 't het gezelligste voor Caty dat we zondag met haar meegingen. Ze waren nu tijdelijk bij een nicht⁷ in huis en Caty had de toestemming om naar Zeeland te komen meegebracht. Dus daar zijn ze of zijn ze al naar toe. Maar deze week moest eerst wat nog goed was opgeborgen worden en er moest natuurlijk nogal wat geregeld worden (molest), maar 't was goed dat ze er gauw weg konden. Vooral Caty's vader was er erg aan toe, wat zijn zenuwen betreft. We zijn nog bij Buskop⁸ & Brink geweest en allen waren zeer onder de indruk. Iedereen wilde liefst weg, maar voor dokters gaat dat niet. Naast beiden was een brandbom gevallen. En bij Huijbregtse⁹ (die waren niet thuis) daar is een brandbom door 't plafond van de slaapkamer gekomen. Gelukkig konden ze het zelf blussen vanaf de slaapkamer, want de zolder was al vol rook. Ik kreeg echt de indruk dat heel Rotterdam verslagen was. Vanaf 't Stieltjesplein zagen we dat tegenover 't tramstation ook nogal wat stuk was, ook bij de Rose-Spoorstraat en Dordtselaan moet veel stuk zijn en veel mensen dood. Er schijnen veel mensen al buiten R'dam te gaan slapen, maar waar moet alles heen. Er is niets meer te krijgen in de buurt. De Harmsen gaan voorlopig niet meer in een eigen huis. Caty zal ze misschien wel overhalen om ook maar buiten R'dam te gaan wonen. Vannacht hebben we ook horen bombarderen. We denken Soesterberg. Men zegt ook dat R'dam weer een beurt gehad heeft, maar zelf hebben we niemand uit R'dam gesproken, dus dan weet je het niet zeker. Tot nu toe is 't hier heel rustig, maar wie zegt voor hoe lang. 't Is ook zo'n naar idee dat 't vrijdagavond tussen 9 ½ en 11 ½ gebeurde in R'dam en toen ik 't uit Sint Laurens hoorde wist hier niemand er iets van. Caty haar vader had hen zelf opgebeld. En toen zijn ze van 11 tot 3 bezig geweest om aansluiting met Utrecht te krijgen. Je begrijpt hoe blij haar ouders waren toen ze daar onverwacht voor hen stond. 't Was heel iets voor haar om Marijke thuis te laten, maar gelukkig was Huug zondag thuis. Hier is verder alles gelukkig goed wat ik erg waardeer want 'k heb vier kennissen waar nogal ernstige ziekten zijn. [ ]

Middelburg, waar Huug en Caty vlakbij woonden, werd op 17 mei 1940 plat gegooid. De binnenstad stond in brand. In Breda werd hevig gevochten omdat Franse troepen weerstand boden aan de oprukkende Duitsers. De inwoners van Breda werden geëvacueerd vanwege een dreigend bombardement.

Spoedig zochten de familieleden contact met elkaar om te informeren hoe bij iedereen de situatie was. De verbindingen waren evenwel verbroken. De post functioneerde niet meer en er kon niet gebeld worden.

Poelie woonde met Corry op de Maliesingel. Zij hadden een goed contact met hun burens Joep en Dien Lubbers. Hij was tandarts en zat in het verzet. Dien, een opgewekte, vlotte vrouw, heb ik enkele malen bij oma Poelie ontmoet. Joep werd verraden en overleefde de oorlog niet.

⁷ Dat was bij haar nicht Aal Hault-van der Veer (1891-1983), wonende 's Gravendijkwal 83c.

⁸ Arts op Maaskade 88 (vermoedelijk)

⁹ Arts op Maaskade 81, de opvolger van Dr. F.P.J. Doeleman

Mensen in het oostelijk deel van Utrecht moesten in mei 1940 voor de veiligheid evacueren. Frans Gutteling trok met zijn gezin voor korte tijd in bij Hanna (Poelie) zijn zusje aan de Maliesingel. Zijn zoon Kees (*1926) vertelde mij dat hij net 12 jaar was toen hij op het gymnasium kwam. In de jaren '44-'45 werd er geen of nauwelijks nog les gegeven. Kees studeerde thuis. Jongens werden toen ook opgeroepen om voor de Duitsers te gaan werken. Kees besloot onder te duiken. Zijn ouders hadden aannemer J. de Pree verzocht een luik in de vloer van de serre te maken. Eén keer heeft hij een razzia meegemaakt. Snel verdween hij onder het luik, waarover een vloerkleed werd gelegd met een stoel erop. Door een ventilatieroostertje kon hij de laarzen en het geweer van een Duitse militair zien, die buiten in de tuin de wacht hield. Hij werd niet ontdekt. Op Dolle Dinsdag, 5 september 1944, ging hij met vele andere Utrechters kijken bij de Museumbrug naar de wegtrekkende Duitsers. Het plezier dat ze daarbij hadden maakte enkele Duitsers kwaad, die zich afreageerden door de toeschouwers ruw weg te duwen. De fiets van Kees werd in de singel gegooid. Kees heeft deze eruit kunnen vissen met de hulp van een man die een wandelstok bij zich had. Kees deed geen eindexamen. De leerlingen kregen in 1945 hun diploma cadeau!

Kees had een ouder zusje Beppie (1920-1956), die op jonge leeftijd kinderverlamming kreeg en in een rolstoel naar school moest. Later studeerde ze in Utrecht Duits. Zij trouwde in 1954 met de predikant Ton Voerman (1921-2017).

Frans schrijft in zijn biografie;

Op een dag kreeg Poelie aanzegging dat ze binnen 24 uur het huis aan de Maliesingel moest ontruimen, meubels mocht ze meenemen maar vloerbedekking en gordijnen moesten achterblijven. 's Avonds kwamen Joep en andere vrienden helpen om mooie kleden en gordijnen om te ruilen voor oude spullen. De volgende morgen kwam een Duitse officier kijken, zag onmiddellijk wat er gebeurd was en gelastte dat alles direct in de oorspronkelijke staat teruggebracht moest worden. Daar konden we niet omheen. Toevallig was tante Jo Doeleman bij ons gelogeerd toen zich dit alles afspeelde en toen ze de dag van de verhuizing vertrok, zei ze dat ze het erg interessant gevonden had om dit mee te maken. Poelie kon wel uit haar vel springen, ik heb haar zelden zo boos gezien, interessant, ja wel! Maar die tactloze uitlating was wel typisch voor de nuchtere, afstandelijke instelling van tante Jo, die een echte¹⁰ Doeleman was! Poelie kreeg een veel kleiner huis toegewezen in de Pieter Breughelstraat op nummer 17, achter het Wilhelminapark. Ze noemde het 'dat kotje'. Het bleek dat hier een familie Cohen¹¹ gewoond had, er zaten kleine kokertjes schuin op alle deurposten, wij wisten niet wat dat was tot iemand ons vertelde dat het wetsrolletjes waren. Mevrouw Cohen is nog een keer bij ons langs geweest. Hadden we het huis moeten weigeren? Het was altijd weer hetzelfde dilemma: door te accepteren werd je een handlanger van de nazi's, maar door je te verzetten werd de familie Cohen niet geholpen. We hadden natuurlijk toen nog geen vermoeden dat de Nederlandse joden uiteindelijk allemaal gedeporteerd zouden worden.

¹⁰ Met een echte Doeleman wordt bedoeld; nuchter-afstandelijk-weinig empathisch.

¹¹ Mevr. Cohen en 2 kinderen werden op 9 nov.1942 vermoord in Auschwitz, Dhr. Cohen op 21 aug. 1942 in Amsterdam en een zoon in 1944 in Midden-Europa (bron Joods Monument).

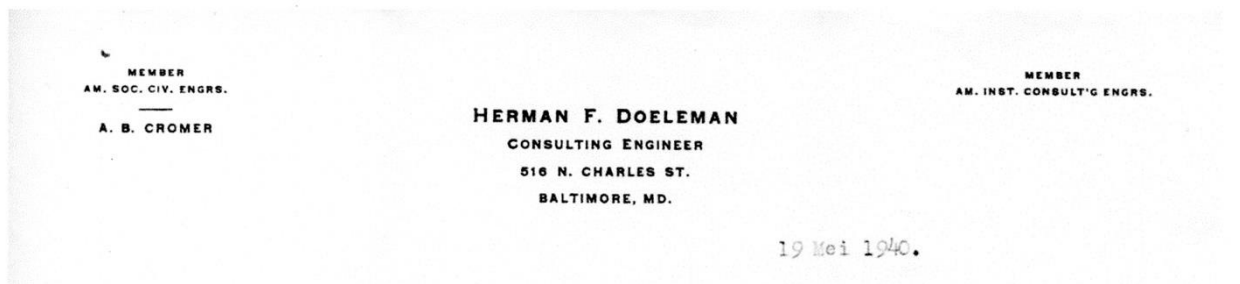
Het 'kotje' van Poelie, Pieter Breughelstraat 17
foto: Hansje Doeleman

Herman en Natalie

Van oom Herman bevinden zich in het familiearchief meerdere brieven. Herman en Natalie maakten zich erg ongerust. Herman was gehecht aan zijn familie, deed aan stamboomonderzoek en bezocht regelmatig zijn familie in Nederland. Jo heeft de correspondentie uit de oorlogsjaren bewaard, zodat daarmee een goed beeld is te vormen over onze familie in die tijd.

Het adres in het briefhoofd van de navolgende brieven was het kantooradres van Herman. Zij woonden op West Lake Avenue 811 in Baltimore, Maryland U.S.A. Herman heeft het einde van de oorlog niet meer mee mogen maken. Natalie wel. Zij stuurde na de oorlog pakketten naar de familie ter ondersteuning. Ik herinner mij dat mijn moeder een (nacht)japon kreeg, waarop nog een gouden juweel met een steen zat.

Brief van een ongeruste oom Herman aan zijn familie in Nederland, ook voor zijn verre familie in Dreischor¹². Transcriptie;

19 mei 1940.

Deze brief wordt geschreven aan Breda, Utrecht, Sint Laurens en Dreischor, hopende dat een van deze hem zal ontvangen.

Als hij arriveert, kabel dan aan ons. Wij zijn zo ongerust, praten en denken over niets dan het ongeluk dat mijn oud vaderland en mijn familie is overkomen.

Geef mij de laatste berichten over de familie; wat de oorlog betreft, wij weten het hier zelf wel. Kortgeleden een cadeautje aan Caty gezonden voor haar kindje, dat zal wel zoek zijn.

Het laatste nieuws was van Hugo en later een van Jo aan tante Marie en door haar opgezonden. Beide waren op 14 april geschreven.

Meer zal ik niet zeggen, ons hele land gevoelt met Holland en alle vrienden informeren naar de familie.

De brief wordt per vliegtuig verzonden, toch komt hij misschien niet door.

Herman en Natalie

¹² Dat was Johan Doeleman (tak AS). Johan (1879-1965) was landbouwer, wethouder en dijkgraaf in Dreischor (Zld). In de oorlog was hij Duitsgezind. In een brief aan Jo Doeleman betuigt hij later daarover zijn spijt.

Op 1 augustus krijgt Herman bericht uit Holland en reageert daarop met de volgende brief;

<p>MEMBER AM. SOC. CIV. ENGRS. A. B. CROMER</p>	<p>HERMAN F. DOELEMAN CONSULTING ENGINEER 516 N. CHARLES ST. BALTIMORE, MD.</p>	<p>MEMBER AM. INST. CONSULT'G ENGRS. Aug. 4, 1940.</p>
--	---	---

Lieve Moe en Jo;

Eindelyk, eindelyk kwam er nieuwa van Holland. Je briefkaart van 2 Juni arriveerde hier 1 Augustus. Elken dag sinds 10 Mei hebben we geleden en gehoopt dat we op de een of andere manier bericht zouden krygen. Ik schreef op 17 April en op 6 Juni zondt ik per vliegtuig dezelfde brief naar Urtecht, Dreischor St. Laurens en Ginneken. De brief was gedateerd 19 Mei, maar werdt terug gehouden daar het postkantoor hem niet aan nam.

Op 19 Mei zonden we ook een kinderpakje aan Caty, hetwelk we terug kregen. "e hebben veel geleden sinds 10 Mei. Elken dag verwachtten we te hooren, wetende dat het byna onmogelyk was. Nooit hadden we verwacht dat alle familie er ongeschaden af zou gekomen zyn. Die arme buurjongentjes; meer kan ik niet zeggen. Vertel hun ouders dat wy hier met hun gevoelen. "et is hu byna 3 maanden geleden dat de ramp begon. Alle van onze vrienden kwamen ons opzoeken of belden op. Het was alsof iemand in doodsgevaar was. En dat was ook zoo. Alle brieven van vrienden uit de stad informeerden naar je.

We hadden het plan gehad om op 2 Juni naar het westen te gaan; een pracht van een tocht van 2 maanden. Alles was geregeld en betaald. Maar we konden niet op een p leizier reisje gaan terwyl onze familie in gevaar was. Nooit zal ik die tyden vergeten. We lazen van de parachutists die in Hooge en Lage Zwaluwe vielen, van Rotterdam, Dordrecht en toen Rhemen later Schouwen en Walcheren.

En dan denkt men aan dat vreedzame land waar de menschen zoo bedaard en vriendschappelyk leven; aan myn familie; myn arme moeder en die jonge neefjes die toch in het meeste gevaar zouden zyn. Sommige Hollanders hier ontvingen spoedig bericht; Mewr. Wirtz van een nicht uit Engeland en een zuster uit Frankryk maar van haar eigen familie niet tot verleden week of misschien 10 dagen geleden. Het eerst dat we van U hoorden was verleden- Donderdag nu 10 dagen geleden. "e waren in Westfield en zochten Nico Eichholtz op. Die had 2 dagen te voren gehoord van zyn zuster (een ieder scheen op dien Maandag bericht gehad te hebben) In dien brief stond "de familie Doeleman ook allen wel " Dus dat was een gewicht van ons hart.

Ik heb je briefkaart gecopieerd en dadelyk aan Tante Marie gezonden. De Flohils hadden al lang gehoord. Allen waren ook wel. We hadden gedacht Tante en Jacob Flohil dezen Zomer te zien. Plannen hebben we nu niet. De ouders van Natalie zyn nu hier voor een maand. Als ze weg gaan denken we naar het noorden te gaan.

In Mei had ik een prachtige commissie van het Gouvernement, het onderzoek naar het Capitoool in Washington. Ik kon zeer druk zyn met fabriek werk voor het land maar dat meent dat ik weer een kantoor zou moeten oprichten en ik wil dat niet. Het eenige dat me interesseert is consultaties. Natuurlyk als ik geroepen word voot het leger dan ga ik. Zoals je weet ben ik te oud (64 is de lyn) maar door myn ervaring wordt ik misschien toch geroepen. Ik heb me geoffreerd natuurlyk maar op het oogenblik roept men ons niet, de jongere worden altyd door geroepen. Toch is verleden maand myn commissie hernieuwd dus er is hoop .

Dit is een verkiezing jaar en we hopen dat ten laatste we weer een mensch met hersens tot besturer zullen krygen. Alles schynt te toonen dat Willkie zal winnen. Maar niemand weet wat stommery de tegenwoordige man kan doen voor hy zyn conge krygt.

Mr. Delcher is erg ziek en kan niet lang meer leven. Zyn vrouw ook niet. Het zyn treurige dagen voor hen. De man heeft te hard gewerkt. Natalies ouders maken het goed maar de moeder gaat hard achteruit, de vader 85 is erg flink. Hy helpt me zelfs met tuinwerk. Ons handje 3 jaar oud is dood. Ik geloof dat hy vergiftigd was . hy stierf 26 April We hebben nu weer een ander, hetzelfde ras, Samojeed, hy is echt ras en een goede w akhond juist een jaar oud. We hebben zoo iets hier noodig want er zyn altyd inbrekers in het land.

De tyden worden beter dat komt doot oorlogswerk. Als we nu maar gauw conscriptie krygen dan veranderd die toestand van zelf en het is beter voor de jonge menschen die onder Roosevelt bedorven zyn. Flink zyn ze niet, de oudere mannen zyn beter. Mevr. Wirtz komt van avond te souper, zy is bedrukt zoals altyd; ik zelf juist andersom. Want betere tyden moeten komen. Haar zoon heeft een baantje gedurende den zomer en verdient byna 19 dollar per week, dus dat is een heele hulp.

Meer zal ik niet schryven. Wat ik denk gaat niet in een brief en ik kan alleen over gewone dingen spreken. Maar ik kan niet sluiten zonder te zeggen hoe dankbaar we zyn dat je allen nog levend zyn. Helpen kan ik op het oogenblik niet dat begryp je en we hopen van harte dat je voor een tydje jezelf redden kunnen. Geef alle kennissen onze groeten.

Herman en Natalie.

Toen ik in 1965 logeerde bij Natalie had zij mevrouw Wirtz en haar zoon genodigd voor een lunch. Ik fotografeerde hen voor het restaurant aan de haven.

midden Natalie Doeleman, Baltimore.

Frits en Toet

Na al eerder bevorderd te zijn tot 2e luitenant werd Frits in januari 1940 1e luitenant. Na deelgenomen te hebben aan de oorlogshandelingen in het gebied van de Grebbestelling, nabij Renswoude werd hij in juni 1940 met groot verlof gezonden. Toen omstreeks 1943 de reserveofficieren opgeroepen werden om zich te melden, heeft Frits dit niet gedaan, maar was toen wel gedwongen onder te duiken. Met vrouw en kind (Fransje was nog geen jaar) reisde hij het land door en logeerde bij vrienden en familie. Uiteindelijk ging hij bij zijn moeder in de Pieter Breughelstraat 17 te Utrecht wonen.

Ik herinner mij nog het luik in de voorkamer onder het vloerkleed. Bij onraad moest Frits en ook Frans zo snel mogelijk onder het kleed gaan. Poelie en Corry moesten dan het zware meubilair snel weer boven het luik terugzetten. Zij oefenden dit regelmatig, maar meestal deed Frits er te lang over. Hij was geen snelle jongen! Er kwamen meer onderduikers in huis. Frans schrijft daarover in zijn biografie;

De spoorwegstaking kwam zo onverwacht dat de NS onvoldoende voorbereid was. Het onderduiken moest geïmproviseerd worden. Zelfs meneer Giesberger¹³, een van de directeurs van de NS, die altijd deed alsof hij van alles op de hoogte was en over geheime informatie beschikte, had geen onderduikadres en vroeg of hij en zijn vrouw tijdelijk bij ons konden komen. Dat kon, en zij hebben een paar dagen op de achterkamer op de tweede verdieping gebivakkeerd. Er was toen al geen stroom, want ik herinner me dat ik geprobeerd heb licht te maken met een fietsdynamo, maar het fietsen daarboven was niet vol te houden. Na een paar dagen zijn ze naar hun definitieve onderduikadres vertrokken. [ ]

¹³ Guus Giesberger was de schoonvader van Frits.

Toen de slag om Arnhem op zijn einde liep en wij allen van uur tot uur via de radio probeerden te volgen wat er aan de hand was, werd Poelie opgebeld uit Wageningen. Het bleek dat de buitenwijk van Wageningen waar Huib en Lexje woonden en waar in die dagen ook Frits, Toet en Fransje gelogeed waren, per ongeluk gebombardeerd was. [op 17 september 1944] Er waren veel slachtoffers. Eén daarvan was Toet. In verwachting van een tweede kind was ze door een granaat onmiddellijk gedood. Huib was aan een been verwond. De overgebleven bewoners van de getroffen wijk moesten geëvacueerd worden. Zodoende kwamen Huib en Lexje met Herta (een grote herdershond), plus Frits met Fransje plus Tamme Reinders¹⁴ (een Wageningse student) allemaal naar de Pieter Breughelstraat in Utrecht. Het was een emotioneel weerzien.

Over de dramatische gebeurtenis werd door Frits in een brief aan zijn moeder op 27 september 1944 vanuit Bennekom verslag gedaan. Later op 23 mei 1945 schreef hij aan zijn tante Jo vanuit Utrecht zijn verhaal over zijn fietstocht naar Brabant en die afschuwelijke gebeurtenis. Omdat Frits in zijn brieven vraagt om de brieven anderen te laten lezen laat ik ze hierna onverkort volgen.

Bennekom, 27 sept. 1944

Lieve Poelie,

Je hebt het verschrikkelijke treurige bericht gehad, dat ik Toetje zo ineens verloren heb. Fransje heeft niets ervan gezien en weet niets. Ik kan niet beschrijven wat er in mij is omgegaan. Even tevoren hadden wij nog gestaan op het terras achter het huis van Huib en Lexje. Zij stond vlak bij mij. Een paar seconden later lag alles in puin. Ik had Fransje op mijn arm en ben met hem naar binnen gerend, denkende dat zij achter mij aankwam. Bijna alle huizen in de Sahara¹⁵ hebben verliezen te betreuren. Het is een treurige verwoesting. Ik kan er natuurlijk niet blijven, vooral ook om Fransje uit die akelige omgeving weg te brengen. De heer en mevrouw Dubois, kennissen van oom Piet en tante Ko van 't Haaff¹⁶, die toevallig op bezoek waren, hebben ons meegenomen naar hun huis in de bossen. Daar heb ik toen ook de nacht doorgebracht. Ik had heel veel werk met Fransje, die erg bang en schrikachtig geworden was. Verder moest ik mij voor hem inhouden, want ik wilde hem niet belasten met het verdriet dat ik zelf had. De volgende dag ben ik met Fransje naar Bennekom naar het huis van tante Willy¹⁷ gegaan. Ik vond het beter om met hem bij familie te zijn dan bij vreemden en bovendien wilde ik liever bij het dorp zitten dan in de volslagen eenzaamheid.

Daar was natuurlijk een grote verslagenheid, toen ik het vertelde. Alles is zo vreemd. Wij zitten hier nu min of meer aan de rand van het oorlogstoneel, zodat onze aandacht ieder ogenblik wordt afgeleid door opzienbarende gebeurtenissen. Ik ben sinds het geval erg nerveus en angstig. Soms wil ik met Fransje hiervandaan vluchten, maar ik weet niet waarheen en iedereen raadt het mij af. Ik zou jullie allen wel graag willen zien en spreken, maar ik kan er niet aan denken om naar Utrecht te gaan, waar wij ongeveer een jaar lang samen hebben doorgebracht. Trouwens Utrecht lijkt mij erg gevaarlijk in deze

---

¹⁴ Waarschijnlijk was dat Ir. Tamme Reinder Reinders (1916-1965)

¹⁵ Naam van de woonwijk in Wageningen

¹⁶ Familie van 't Haaff is gelieerd aan de familie Giesberger

¹⁷ Willemine Dull (1883-1955) was een ongehuwd zusje van de moeder van Toet.

tijd. Als ik hier beslist weg moet, denk ik maar naar het noorden te gaan, in de richting Spakenburg. Dat lijkt mij een rustig plaatsje. Alleen ken ik er niemand.

Soms is het alsof het nog steeds niet tot mij is doorgedrongen wat er eigenlijk gebeurd is. Telkens denk en handel ik alsof er niets gebeurd is en zij er nog is. Het is ook al te vlug gegaan. Ik begrijp nog niet, dat ik nu alleen ben. Daarbij komt, dat ik hier toch hoofdzakelijk onder vreemden zit en dus mijzelf goed moet houden. Ik slik de hele dag broom en ik slaap op phanodorm. Maar ik wil niet over mijzelf klagen. Als ik het jongentje maar veilig kan stellen. Nu heeft hij enkele dagen geleden blijkbaar wat kougevat en is vannacht gaan hoesten. Vanmorgen had hij 38.8. Dat is wel niet zo erg verontrustend, maar hij is er erg lastig van. Bovendien maak ik mij nu weer zorgen wat ik doen moet als wij toch eens vluchten moeten.

Behalve tante Willy en mejuffrouw Bergman zijn er hier nog twee dames in huis. Zij zijn allen wel goed voor mij, maar ik heb betrekkelijk weinig aan ze. Zij zijn allen ongetrouwd en staan dus geheel vreemd tegenover mijn problemen. De meeste steun heb ik aan een Delftse student, die een paar huizen verder woont.

Alles bij elkaar heb ik zoveel aan mijn hoofd, dat ik eigenlijk niet over mijn eigen verdriet kan nadenken. Alle plannen en illusies liggen in elkaar. Ik moet voor ons jongentje zorgen, maar hoe de toekomst er verder uitziet weet ik niet. Er is één gedachte, die mij rust geeft: Toetje heeft een gelukkige jeugd gehad en in ons korte huwelijk is zij, naar ik geloof, ook gelukkig geweest. Een groot verdriet of een groot lijden heeft zij niet gekend. Tot op het laatste moment was zij opgewekt en vrolijk, gezond en flink. Dit gelukkige leven is in één seconde afgesneden zonder dat zij pijn gehad kan hebben. Moet ik misschien maar niet blij zijn, dat zij zó zonder lijden is heengegaan? Maar als ik Fransje bezig zie, dan moet ik telkens denken, dat zij niets van zijn opgroeien meer meemaakt. En daarvoor had zij juist zoveel belangstelling. En zo komen er ieder ogenblik allerlei gedachten in mij op. Ik ben alleen zielsdankbaar, dat ik zaterdag 's middags terugkwam. Ik verlangde zo naar Toet en Fransje en er was geen postverkeer. Wij waren zo blij en gelukkig, toen wij elkaar zaterdag weer zagen. Het was ongeveer zes uur. Een avond, een nacht en een ochtend zijn wij samen geweest.

Och, Poelie, ik zou zo wel door kunnen gaan. Maar je zult wel begrijpen wat een verdriet ik heb. Wij hielden altijd erg veel van elkaar zij zorgde zo goed voor ons. Laat ik maar niet verder lamenteren. Want daarmee schieten wij toch niets op. Ik moet maar denken, dat zij steeds gelukkig en flink is geweest.

De begrafenis was natuurlijk niet zoals in normale gevallen zou zijn geweest, vanwege het grote aantal. Maar ik heb toch een eigen graf¹⁸ kunnen kopen en daar is zij begraven. Er zijn dus geen massagraven gelukkig.

Het was mij een pak van het hart toen ik hoorde, dat je met Lexje in telefonische verbinding was geweest en dat het bericht dus nog dezelfde dag is overgekomen. Ik heb zelf nogal het mogelijke geprobeerd, maar kon niet slagen. Zelfs de politie te Wageningen ried mij af om pogingen te doen om in verbinding met Utrecht of Zeist te komen. Daarbij komt dat ik Fransje haast niet alleen durf te laten en hem ook niet op allerlei tochten wil meenemen.

Ik denk vaak aan opa en oma Giesberger. Hoe zijn zij er onder? Het is voor hen een verschrikkelijke slag. En voor Guus ook. Ik kan niets voor hen doen. Ik zou hen zelfs geen brief kunnen schrijven. Wil je niet naar hen toegaan? En hen vertellen van mijn

---

¹⁸ Begraafplaats 'de Leeuwenk' in Wageningen.

brief? Ik moet steeds aan hen denken en zou hen zo graag willen troosten. Maar ik ben nu niet in staat tot iets. Zeg hun maar wat ik geschreven heb.

Deze brief kan ik meegeven met een dame, die van plan is naar Den Haag te fietsen. Of dat plan lukken zal weet ik ook niet. Ik hoop van wel, dan krijgen jullie deze brief tenminste. Als je deze brief hebt, dan weet je dus, dat de fietstocht van die dame gelukt is. Misschien kan dat voor iemand een aanleiding zijn om het in omgekeerde richting te proberen. Maar ik wil niet, dat iemand zich nodeloos in gevaar begeeft. Ik zou alleen voor Fransje wel iemand willen hebben. Want ik wil alles zelf voor hem doen en zelf voor hem zorgen. Maar soms maakt hij mij helemaal nerveus. Verder zijn wij beiden angstig en schrikachtig geworden.

Huib en Lexje zijn uit hun huis gegaan en wonen nu bij prof. Tendeloo, Arboretumlaan 5 Wageningen. Huib heeft een wond aan zijn dijbeen. Gevaar voor infectie schijnt nu wel geweken te zijn, maar hij zal misschien een voetgebrek ervan overhouden. Tante Willy houdt zich heel flink ondanks alle moeilijkheden. Maar ik wilde, dat ik jullie maar bij mij had en dan op een rustig plaatsje. Het is best mogelijk, dat ik, als Fransje weer beter is, er vandoor ga en probeer naar Spakenburg te komen. Want hier hoor je de oorlog om je heen, al gebeurt er dan in Bennekom zelf niets. Mijn zenuwen kunnen er niet meer zo goed tegen. En dan is het beter tijdig weg te gaan dan te wachten tot je helemaal niets meer waard bent. Maar ik moest iemand hebben, die met mij mee wilde fietsen.

Lieve Poelie, ik ben blij dat ik mijn hart even heb kunnen uitstoten en ik hoop, dat je deze brief spoedig in handen zult hebben. Als je kunt, stuur dan een brief terug. Niet met de post, want die werkt niet meer. Wij wonen Nassaulaan 5 Bennekom.

Zijn Frans en Corry nog bij je? Van Toetje hoorde ik nog, dat Frans tweemaal hier is geweest en dat hij daarna weer aan het werk ging. Uit Zeeland heb je zeker niets gehoord?

Nu, Poelie, ik wens je veel sterkte in deze dagen. Laten we hopen, dat deze oorlog nu gauw ten einde is. Wij kunnen dan eens denken over de toekomst. Doe je de groeten aan al onze vrienden en kennissen? En ga opa en oma Giesberger maar eens opzoeken om hen iets uit deze brief voor te lezen. Ik zal zo goed mogelijk voor Fransje zorgen. Hij is de enige die ik nog over heb.

Met vele groeten van tante Willy, een zoen van,   Frits

Utrecht 23 mei 1945

Lieve tante Jo,

Zoals ik u in de Rode Kruis-kaart beloofde, zal ik u vertellen wat er met Toet is gebeurd. Ik zie er wel een beetje tegenop om die hele treurige geschiedenis weer te moeten beschrijven. Maar de vele brieven, die wij u in het najaar schreven hebben u blijkbaar niet bereikt, hoewel wij wel steeds brieven van u kregen. Het is nu ook beter, dat u alles precies weet.

Vorig jaar hebben wij de hele winter en voorjaar in Utrecht geleefd, nu eens in de Mauritsstraat¹⁹, dan weer in de P. Breughelstraat. Toen het zomer werd en wij meer gelegenheid kregen om ons te verplaatsen, kregen wij een sterke behoefte om eens

---

¹⁹ Adres van opa en oma Giesberger was op nummer 109.

ergens anders te zijn. Dit wil volstrekt niet zeggen dat wij het niet goed hadden of dat er moeilijkheden kwamen. Integendeel, alles was in de beste harmonie. Maar als je jarenlang je eigen huishouding hebt gehad en je eigen baas geweest bent, dan is het erg moeilijk om rustig bij anderen te blijven wonen, ook al zijn dat je eigen ouders. Wij wilden dus graag eens eruit en in een andere omgeving zijn. Daar wij niet in treinen wilden reizen, vanwege de vele beschietingen, waren wij op de fiets aangewezen, maar daarvoor moesten wij wachten op goed weer. Wij hadden vorige zomer dan ook vele tochtjes gemaakt en op verschillende plaatsen gelogeerd. Ik heb aan die zomer de prettigste herinneringen. Het was zo gezellig als wij met zijn drieën op stap gingen en alles ging altijd bijzonder vlot en plezierig. Ik had met die fietstochten nog een bijzondere bedoeling. Zoals u weet, verwachtten wij onze tweede baby in december. In verband met de invasie, die in juni had plaatsgevonden, wilde ik rekeninghouden met de kans dat wij ons op een gegeven ogenblik plotseling wel zouden moeten verplaatsen en dat misschien onder moeilijke omstandigheden. Daarvoor achtte ik het gewenst dat Toet een beetje getraind was in het fietsen. Het nuttige werd met het aangename verenigd. Onze laatste tocht was naar Wageningen, waar wij eind augustus door Huib en Lexje waren uitgenodigd.

Voor ik over ons verblijf daar vertel, moet ik u eerst nog iets anders duidelijk maken. Ik was destijds in Zevenbergen in contact gekomen met O.D., (Orde Dienst) een ondergrondse beweging, die de orde zou moeten handhaven als de Duitsers zouden wegtrekken en de geallieerden ons land nog niet zouden hebben bezet. Dat contact met O.D. dateerde van 1943. Toen ik uit Zevenbergen wegging kon ik eigenlijk niets meer voor O.D. doen. Ik heb toen nog eens een onderhoud te Dordrecht gehad om over mijn vervanging te spreken. Later, dat was in het voorjaar van 1944, kreeg ik het verzoek om in de buurt van Breda een onderhoud te hebben met de Gewestelijke Commandant. Ik ben daar toen geweest, bij Mr. Toxopeus²⁰. De afspraak werd toen gemaakt, dat ik als juridisch adviseur zou optreden van de commandant van Breda na de bevrijding. Ik beloofde dus mijn best te zullen doen om tijdig naar Brabant te komen als het zover zou zijn. Toet was van dit alles volledig op de hoogte en ging ook helemaal akkoord met onze plannen. Daarom hebben wij er ook over gedacht om bij u in Breda te gaan logeren. Dan waren wij bij elkaar geweest als ik zou moeten optreden. Ik vraag mij nog vaak af, waarom wij dat toch niet gedaan hebben. Toet was in ieder opzicht zo gezond en flink, dat zij het ook in haar omstandigheden best had kunnen halen. Het was misschien wat overdreven voorzichtig van ons, dat wij tenslotte besloten die tocht maar niet te wagen.

Toen wij in Wageningen kwamen (±29 augustus) waren de geallieerde legers al dicht bij de Belgische grens. Wij voorzagen dus de moeilijkheid dat ik vanuit Wageningen plotseling zou moeten weggaan. En dat vonden wij beiden juist wel prettig. Wij hebben namelijk Utrecht altijd een gevaarlijke stad gevonden. In werkelijkheid is er nooit iets gebeurd, behalve het bombardement van het centraal station in oktober 1944. Het is waarschijnlijk de enige grote stad in ons land, waar bijna geen verwoestingen in woonwijken is aangebracht. Maar wij voelden ons daar niet veilig, waarom weet ik niet. Toet vond het ook prettig om eens een poosje in een andere omgeving te zijn. Bovendien leggen de oudelui Giesberger nogal eens gauw een overdreven bezorgdheid aan de dag en dat kan Toet nooit goed hebben. Wij waren het er dus beiden over eens, dat het een gelukkige coincidentie was, dat ik naar Brabant zou gaan terwijl Toet met Fransje samen

---

²⁰ Edzo Toxopeus, later minister (VVD)

in Wageningen of Bennekom zou zijn. Toen onze tijd in Wageningen namelijk om was, waren wij uitgenodigd door tante Willy in Bennekom om een poosje nog bij haar te blijven. Wij zijn dus van Wageningen naar Bennekom vertrokken en toen wij daar een paar dagen waren, waren de berichten over de opmars van de geallieerde legers zo schitterend, dat een spoedige inval in Brabant en Limburg werkelijk verwacht kon worden. In elk geval werd het grootste deel van België in die dagen bevrijd. Op maandag 4 september 1944 besloot ik dus te vertrekken. Wij zijn 's morgens eerst nog even naar Wageningen gereden om te horen wat oom Huib ervan dacht. Ook deze vond dat ik moest gaan. Toet was het er helemaal mee eens. Zij hield zich erg flink toen ik wegging en ik weet, dat zij mij erg slecht missen kon. Ik ben die middag naar Kerk Avezaath gefietst, waar ik bij mijn vriend de burgemeester, Mr. van Beekhoff logeerde. De volgende dag ben ik nog in het donker opgestaan en verder gefietst. Het was een moeilijke tocht, omdat ik op moest passen voor de terugtrekkende Duitse troepen, die vaak fietsen vorderden en zelfs mannen tewerkstelden voor de versterkingen langs de Waal. Maar het was heerlijk weer en ik kreeg er een sportief plezier in om de moffen te ontwijken wat heel goed lukte als men een beetje uitkeek. Het was de bekende 'Dolle Dinsdag' (5 september). Tegen de avond wist ik in de Biesbosch te komen, waar ik onderdak kreeg bij een boer. Daar bleef ik een dag over en de daaropvolgende dag kon ik met een schipper, die in Drimmelen thuis hoorde, meevaren. Ik had ondertussen mijn plan al gemaakt. Ik wilde naar Drimmelen gaan, waar ik bij de heer Spuybroek onderdak wilde vragen. Vandaar wilden ik de gang van zaken eens aanzien. Want dan was ik op de Brabantse oever en zou ik gemakkelijk in Breda kunnen komen als ik dat wilde. Op 7 september voer ik de haven van Drimmelen binnen, erg blij dat ik nog tijdig in Brabant aankwam. Bij de familie Spuybroek kreeg ik een gastvrij onderdak en een zeer gul onthaal. Maar zo hoopvol als de kriegsberichten waren geweest, zo inhoudsloos waren zij daarna. De geallieerden bleven hangen achter het Albertkanaal. Er gebeurde niets. Door het nietsdoen zat ik vaak te piekeren over Toet en Fransje. Ik verlangde verschrikkelijk naar hen. Herhaaldelijk stond ik op het punt om maar terug te gaan. Maar ik aarzelde weer, omdat men zei dat het nu gevaarlijker zou zijn dan toen ik kwam. De Dolle Dinsdag was voorbij. De Duitsers waren weer een beetje op hun verhaal gekomen en de aanleg van versterkingen in de Betuwe was nu in volle gang, zodat daar overal mannen en fietsen gevorderd zouden worden. Bovendien zou de inval over het Albertkanaal naar de Brabantse grens toch elk ogenblik verwacht mogen worden. Het was erg moeilijk om een beslissing te nemen. Je wilt ook weer niet graag een eenmaal begonnen onderneming helemaal ongedaan maken. Soldaten, die aan het front staan, verlangen ook naar vrouw en kinderen en kunnen toch ook niet altijd terug. Als ik nu in een regelmatige postverbinding met Bennekom had kunnen staan, dan was ik misschien nog wel gebleven. Maar ik hoorde totaal niets. Op 15 september besloot ik om de volgende dag terug te fietsen. Ik vond toen dat ik lang genoeg had gewacht. Toevallig kwam er op 15 september een cipier van de strafgevangenis te Breda vissen in Drimmelen en aan deze man gaf ik een brief voor Mr. Toxopeus mee om hem te zeggen, dat ik in Drimmelen had gewacht en de volgende dag weer naar huis zou gaan in verband met de positie van Toet. Dat ik u niet heb geschreven in verband met uw verjaardag zult u mij niet kwalijk hebben genomen. Ik geloof wel dat ik daaraan heb gedacht. U zult nu begrijpen, wat Toet bedoelde met de brief, die zij aan u schreef. Het was best mogelijk geweest dat ik in Breda was gekomen en dan zou ik ook bij u zijn aangegaan.

Op 16 september fietste ik dus weer terug en stak ik al die rivieren weer over. Misschien was het gevaar wel groter geworden. Maar daar ik nu de weg goed kende en enige ervaring had opgedaan, ging het veel vlugger. Om 3 uur was ik al in Kerk-Avezaath, waar ik even een uurtje uitrustte. Om 6 uur kwam ik in Bennekom aan bij tante Willy. Toen hoorde ik dat Toet en Fransje daar niet meer waren. Ook dat geval moet ik u eerst vertellen.

Tante Willy had lange tijd een Haagse évacu  in huis gehad, die haar niet erg goed was bevallen. Toen die wegging, moest zij een nieuwe évacu  nemen. Om het nu een beetje rustiger te hebben, vroeg zij of mevrouw van Iterson bij haar als évacu  kon komen. Deze was een oude dame, die met een ernstige kwaal in het ziekenhuis te Bennekom lag. Zolang zij dus in dat ziekenhuis bleef, stond tante Willy administratief te boek als hebbende een évacu  in huis, zonder dat zij daarvan last had. De enige verplichting, die deze manoeuvre meebracht, was dat zij de dochter van mevrouw van Iterson, die lerares was in Den Haag, en haar moeder elke zaterdag en zondag ging opzoeken, in de weekends gastvrijheid zou verlenen. Daar tante Willy met dit meisje goed kon opschieten, was daartegen geen bezwaar. Het laatste weekend voor mijn vertrek naar Brabant had ik mejuffrouw van Iterson ook bij tante Willy ontmoet.

Op donderdag 14 september overleed mevrouw van Iterson. Het gevolg was, dat eventuele begrafenisgasten bij tante Willy aankwamen. Mejuffrouw van Iterson en andere familieleden kwamen bij tante Willy logeren. Toet stelde toen voor, dat zij en Fransje dien tijd tot enkele dagen na de begrafenis weg zouden gaan. Zij vroeg aan Huib en Lexje of zij enkele dagen in Wageningen mochten komen. Dat vonden zij natuurlijk goed. En zo kwam het, dat ik op 16 september bij tante Willy in huis wel allerlei leden van de familie van Iterson aantrof, die die middag aan de begrafenis hadden deelgenomen, maar dat Toet en Fransje er niet waren. Ik zat er even te praten. Toen werd er gebeld. En even later kwam Toet met Fransje toch binnen. Zij kwamen even in Bennekom om te kijken of er nog post van mij was gekomen, die natuurlijk nooit was doorgekomen. U begrijpt wat een verrassing het was toen wij elkaar zagen. Ik zie het nog voor me. Ze zag er zo gezond en opgewekt uit. Zij had een kleur van het fietsen in de buitenlucht. Zij had zich echt flink gehouden al die dagen. Wij waren erg blij dat wij weer bij elkaar waren. Wij zijn toen gauw naar Wageningen teruggefietst en ondertussen hebben we elkaar alles verteld wat wij hadden meegemaakt. Ik heb later nog vaak aan anderen verteld van mijn tocht naar Brabant en terug en van mijn verblijf in Drimmelen. Maar ik heb nooit iets kunnen vinden uit die episode, dat ik vergeten heb om aan haar te vertellen. Toet vertelde mij van alles vooral over Fransje. Ik heb wel eens het gevoel gehad, dat die avond, die nacht en de volgende ochtend de gelukkigste mijn leven waren. Maar misschien is dat maar een idealisering achteraf geweest.

Over de rest zal ik kort zijn. Omstreeks 11 uur de volgende morgen kwamen de heer en mevrouw Dubois bij Huib en Lexje op bezoek. Toet kende deze mensen toevallig nog, omdat zij burens waren geweest van een neef en nicht Van 't Haaff uit den Haag. Ik hoor haar nog zeggen: 'U ken ik nog'. Huib en Lexje gingen met deze bezoekers in de voorkamer zitten, wat een groot geluk is geweest, want als zij achter hadden gezeten was de ramp onbeschrijfelijk veel erger geweest. Daar Fransje soms wegliep, bleven Toet en ik op het terrasje bij de tuin. Tegen half twaalf kwamen de vliegtuigen. Ze waren niet erg hoog en niet erg laag, zodat wij niets vermoedden. Er werd een beetje geschoten op die vliegtuigen. En omdat ik altijd een beetje voorzichtig ben, vanwege de scherven van het afweergeschut (dat overigens zelden kwaad doet) nam ik Fransje op mijn arm. Ook

dat was een geluk, want als het kind in de tuin had gespeeld of als Toet hem had gedragen, was ik ze misschien allebei kwijt geweest. Ik ben toen met Fransje de kamer in gelopen in de richting van de voorkamer. Of dat toeval was of een voorgevoel van mij of dat Fransje naar binnen wilde, weet ik niet meer, maar toen ik halverwege was vielen de bommen in de wijk op de berg neer. Wij kropen allen in de voorkamer tegen de muren aan. Ik dacht eerst, dat Toet achter mij aan was gekomen en ook in die kamer was. Dat was niet zo. Wij vonden haar dwars over de drempel van de tuindeuren, met het hoofd in de kamer op haar rug. Voor zover ik kan nagaan, had zij alleen een wond in de rug onder de linkerschouder. De scherf, waardoor zij getroffen moet zijn, was afkomstig van een bom, die gevallen was in het open stukje land achter de tuin en die zijn scherven recht de achterkamer in had gespoten. Het bombardement had maar enkele seconden geduurd en toen ik haar vond was alle leven al geweken. Wij mogen dus aannemen, dat zij nauwelijks kan hebben geleden. Misschien heeft zij helemaal niet geweten wat er gebeurde. Ik kan u niet beschrijven wat er in mij omging. Ik schrijf dit alles nu maar zakelijk neer, want het is te erg om je gevoelens vrij te laten. Ik hoop dat het nu de laatste keer zal zijn, dat ik dit relaas aan iemand moet doen. Laat u het aan iedereen lezen en laat men mij die bijzonderheden niet meer vragen.

Tegenover Fransje heb ik mij goed moeten houden. Het bombardement en de ravage, die hij om zich heen zag, zijn al een grote klap voor hem geweest. Hij is er vrij gauw weer overheen geraakt. Maar in het begin was hij er toch erg bang en angstig door geworden. Hij heeft zijn moeder niet meer gezien. Dat kon ik niet doen en hij zou het toch niet begrepen hebben. Trouwens ik zou het niet hebben kunnen verdragen als hij vragen daarover had gedaan of toespelingen daarop gemaakt. Ik ben met hem weggegaan met de familie Dubois mee, die een huis in de bossen bewoonde. Daar heb ik die eerste nacht ook doorgebracht. Vanaf het begin heb ik tegenover Fransje gewoon gedaan. Iedere neiging tot zelfbeklag heb ik bij mijzelf onderdrukt. Nooit is mij zo duidelijk geweest, dat ik iets had te accepteren en dat ik in mijn lot had te berusten. De volgende dag ben ik naar Bennekom gegaan en heb onderdak gekregen bij tante Willy. Nog veertien dagen ben ik daar gebleven, omdat ik niet alleen met Fransje terug durfde fietsen. Op 1 oktober is Guus²¹ mij met de fiets komen halen. Die veertien dagen in Bennekom zijn heel erg geweest. De eerste week was de periode van de stoot naar Arnhem en het mislukte offensief bij Oosterbeek. Het bombardement van Wageningen (dat overigens bedoeld was op het door de moffen bezette hotel 'De Wageningse Berg') was het begin daarvan geweest. Om ons heen hoorden wij dag en nacht gebombardeer en geschut. Verder had ik in deze week de begrafenis te regelen en alles wat daarbij kwam. Ik zal u de bijzonderheden hierover besparen. Ik heb ook dominees horen spreken over degene, die met Toet op 17 september bij het bombardement omkwamen. Maar deze woorden hebben mij niet wijzer gemaakt. Ik heb wel zelf veel nagedacht en ik heb troost gevonden in deze gedachte: Toet heeft thuis een gelukkige en onbezorgde jeugd gehad en in haar huwelijk was zij vaak gelukkig, ja eigenlijk nog gelukkiger. Uit dat gelukkige leven is zij zonder lijden of pijn in een moment heen gegaan. Mogen wij haar dan beklagen? Ik geloof van niet. Maar dan moet ik nemen wat mij beschoren was en dankbaar zijn voor wat ik gehad heb. Laat niemand mij of haar beklagen. Het dient tot niets en het leven gaat verder.

---

²¹ De broer van Toet.

Het leven in Utrecht viel niet mee. Er was daar zoveel wat mij herinnerde aan haar. Ik zie soms winkels, waar zij boodschappen deed, en dan zie ik haar weer bezig. Dat is mij soms teveel. Het ergste vond ik om in het huis van mijn schoonouders te komen. Gelukkig waren zij ergens anders ondergedoken en hoefde ik er dus weinig te komen. Ik probeerde zoveel mogelijk te lezen. Toen het minder koud werd en ik boven op de kamer van Frans kon zitten begon ik aan een proefschrift, waarmee ik een heel eind op dreef raakte. Na de bevrijding van Utrecht trof ik Toxopeus hieraan en kreeg door hem een functie bij Militair Gezag, waarmee ik het erg druk heb. Als ik mijn uniform heb zal ik wel eens naar Breda komen. Dat duurt nog wel een poosje. Nu eindig ik deze brief. Het is laat en morgen moet ik weer tijdig op. Ik moet nu in de eerste plaats aan de toekomst denken. Zevenbergen is nu verleden geworden. Gelukkig dat het huis niet erg geleden heeft. Maar ik denk er niet meer terug te komen. Met vele groeten van ons allen,

Frits

Voor zover mij bekend heeft Frits toen Fransje volwassen was geworden nimmer met hem over de dood van zijn moeder gesproken. Daar heeft Frans op latere leeftijd last van gehad. Deze brieven zullen hem naar ik hoop troost gegeven hebben.

Met Frans heb ik altijd een goede band gehad. Als kleine kinderen logeerden wij veel bij elkaar. Later maakten wij samen lange fietstochten. Toen we beiden in Utrecht op kamers woonden, gingen wij vaak samen uit eten. Ook in die jaren werd niet over zijn oorlogsverleden gesproken.

Ik herinner mij nog een gebeurtenis die zich afspeelde in Utrecht. We waren nog kinderen en liepen van zijn woonhuis op het Wed naar de Pieter Breughelstraat via de Lange Nieuwstraat. Daar werd een huis aan de overkant van de straat gezandstraald. Een compressor maakte veel lawaai. Plotseling ging er iets mis. Een hoge pieptoon alarmeerde de bediener van de machine, die aan de overkant van de weg stond te kijken naar het zandstralen door zijn maat. Deze man stak plotseling de weg over en werd door een auto geschept. Doffe dreun. Ik keek ernaar, draaide mij even later om naar Frans, maar die was nergens te bekennen. Ik ben teruggelopen en vond hem, hoogst angstig, bevend om de hoek van de straat. Hij was enorm geschrokken en kon het niet aanzien.

Toen wij in de begin jaren vijftig logeerden in Beekbergen in het huisje Terlon, waar oma Poelie haar kleinkinderen verwendde, gingen wij zwemmen in een zwembad. Mijn broer en zussen en ik konden goed zwemmen, maar Frans nog niet. Hij kreeg dus les, maar zijn angsten waren zo groot dat die lessen direct gestopt werden.

Zijn angst kon ik toen in het geheel niet begrijpen. Ik ben er nu van overtuigd dat deze angsten een gevolg waren van de traumatische gebeurtenis op tweejarige leeftijd.

Huug en Caty

Mijn vader, Huug Doeleman, kwam in september 1929 als medisch student aan te Utrecht en in 1939 werd door hem het artsexamen afgelegd, waarna hij assistent-chirurg werd aan de universiteitskliniek te Utrecht. Hij was een zeer actief corpslid, zat in menig bestuur. Het corps heeft hem gevormd. Hij maakte er veel vrienden voor het leven. Velen bekleedden later hoge maatschappelijke functies. Om een of andere reden was het voor hem niet weggelegd chirurg te worden. Hij werd in april 1940 apothekhoudend huisarts in het dorp Sint Laurens, vlak bij Middelburg. Caty was opgeleid tot

verpleegkundige en apothekersassistente. Die combinatie was een goede basis voor een groeiende praktijk.

Noordweg B 105a in Sint Laurens, thans nr. 366

Kort nadat Huug en Caty zich in Sint Laurens gevestigd hadden brak de oorlog uit. Middelburg werd op 17 mei 1940 zwaar gebombardeerd. De reden was dat twee dagen na de capitulatie van noord Nederland, Zeeland zich bleef verzetten tegen de komst van de Duitsers. Mijn moeder was toen in verwachting van haar eerste kind. Marijke werd geboren op 16 juni 1940.

Poelie wilde haar eerste kleinkind natuurlijk gauw zien. Frans schrijft in zijn biografie; *Al gauw hebben de Duitsers onze auto geconfisqueerd. Dat was jammer maar niet onoverkomelijk. We reisden dus per trein, maar omdat de bruggen over de grote rivieren opgeblazen waren, gaf dat veel oponthoud want je moest telkens uitstappen, met een pontje overvaren en dan weer instappen. Zo gingen Poelie, Corry en ik in juni 1940 naar Sint Laurens want Marijke was geboren, Poelie 's eerste kleinkind. We werden door Huug met de auto van het station in Middelburg afgehaald en door het verwoeste centrum naar Sint Laurens gereden; het prachtige gotische stadhuis aan de markt lag in puin. Dit was erger dan Rotterdam waar eigenlijk weinig van waarde verloren was gegaan.*

Nadat ook Zeeland zich had overgegeven keerde de rust terug en ging het leven verder. Mijn ouders hadden feitelijk in de eerste jaren een gewoon leven. Aan voedsel was geen gebrek. Op 20 januari 1942 werd de tweede dochter Hansje geboren en op 9 november 1943 zag ik in Sint Laurens het levenslicht. Van die jaren in Sint Laurens heeft alleen Marijke nog een herinnering. In 1944 werd Walcheren door de geallieerden onder water gezet. Ons gezin moest evacueren. Met paard en wagen werden we met wat inboedel versleept naar Vrouwenpolder dat voornamelijk droog bleef.

Op 29 mei 1940 schrijft Caty een lange brief aan Poelie, Corry en Frans. Hierin doet ze verslag van vele gebeurtenissen. Middelburg in brand, maar zij in Sint Laurens bleven ongeschonden. Een citaat uit die brief;

Vrijdagnacht werd er om drie uur hard gebeld en stonden er twee dames uit Middelburg voor de deur. Ma met dochter, de chique van Middelburg. Ze durfden niet langer in Middelburg te blijven omdat er weer geschoten werd en toen hebben ze bij ons geslapen. De volgende dag zijn ze doorgedaan naar Domburg. We hebben er de hele dag nog om

moeten lachen want ze deden zo nerveus opgewonden. We hadden gemeenschappelijke kennissen, vooral in Utrecht. Vrienden van Huug waren weer beste vrienden van de dochter, etc.

Evacuatie met paard en wagen (foto Zeeuws Documentatiecentrum)

Mijn vader had zijn praktijkspullen meegenomen en kon daar als enige arts zijn diensten aanbieden. Dat moet er primitief aan toe zijn gegaan. Hij heeft daar nooit iets over verteld. Maar wie daar nog wel iets over kon vertellen was Maatje Kesteloo in Vrouwenpolder. Mijn zusjes Marijke en Hansje brachten haar recentelijk een bezoek. Uit hun verslag citeer ik;

Op 16 oktober was de medische inventaris al overgebracht naar een 'kotje' op de Polredijk. Het was een strandhuisje, dat de timmerman daar in elkaar had gezet om er als kapper/barbier te kunnen werken. Het heette 'Nico de Mus'. In de consistorie achter de Hervormde kerk was een ziekenzaaltje ingericht. Daar opereerde dokter Doeleman de ernstig gewonden, zonder goede medische apparatuur en middelen. Zwachtels werden gemaakt van lakens.

Maatje was als 17-jarige te werk gesteld voor het schoonmaken en opruimen. Er werkte ook een verpleegster. Maatje maakte mee dat er een ernstig gewonde man werd binnen gebracht.

De Duitsers hadden hem in zijn rug geschoten, ten onrechte denkende dat het een parachutist was. De man was echter koeienwachter op het Vroon. Dokter Doeleman opereerde hem, zonder enige verdoving, omdat dat er niet was. De man heeft het niet overleefd.

Voor Maatje was het de eerste dode die zij in haar leven zag, wat ze als heel heftig heeft ervaren. Een ervaring die ook veel indruk maakte, was het feit dat een aantal Engelse soldaten, zwaar verminkt dan wel dood, binnen gebracht werd. Zij waren, na de overgave en dus bevrijding van heel Walcheren, op 8 november, op een mijn gereden.

Nog een herinnering van Maatje; *Er wordt bij het ziekenzaaltje aangeklopt. Ik doe open. Er staat een Duitse officier met een koffer voor de deur. Hij vraagt of er een dokter is. Ja, hoor, dokter Doeleman. De Duitser geeft hem de koffer, waar medische apparatuur in*

blijkt te zitten. Kan van pas komen om zieken en gewonden te helpen, zegt de man. De verpleegster, die ook aanwezig is zegt: 'val dood', het is per slot een Duitser. Maatje herinnert zich hoe erg ze dit vond van die verpleegster en nog steeds. Het was immers goed bedoeld van die Duitse officier.

Op de vraag van mijn zusjes hoe hun vader was zei Maatje; *Dokter Doeleman was niet echt aardig, hij deed zijn werk, er was afstand. Maar ja, zo was dat in die tijd. Er was standsverschil.*

Mijn vader heeft nooit over zijn periode in de oorlog gesproken. Hij was een harde werker en zal zich emotioneel hebben afgesloten voor wat er allemaal gebeurde. In de eerste jaren van de oorlog brachten Huugs moeder en de ouders van Caty af en toe een bezoek aan Sint Laurens. Natuurlijk om hun kleinkinderen te bewonderen en te helpen. Later in de oorlog ging dat niet meer. Walcheren was spergebied. Als arts kon mijn vader nog wel eens iets regelen. Maar het lukte niet altijd!

NAAM VAN HET KANTOOR VAN: (a) AFZENDING, (b) BESTEMMING		TELEGRAM NUMMER	AANTAL WOORDEN	TIJD VAN (a) AANNEEMING, (b) ONTVANGET DATUM	TIJD	DIENST- BIJVOEGSELS	OPGENOMEN DOOR
a	Middelburg	2549	11	a 12/9 194	1910		
b	UTRECHT			b 12/9 194	1917		
<p><i>Kantoor niet overkomt nodigzakelijk.</i></p> <p><i>Doeleman Arts</i></p> <p><i>[Handwritten signature]</i></p>							
DRAAD OF TOESTEL- NUMMER:						Mod. T 17* L 631-42 - K 983 NADruk IS VERBODEN	

Voorlopig toegangsbewijs voor het verboden Nederlandsche gebied

Naam en voornamen: *Quitelberg, Johanna Cornelia A.*
 Beroep: *Hander*
 Wonende te (met straat en huisnummer): *Utrecht, Pieter Brouckelstraat 17*
 Geboortedatum en plaats: *20 Februari 1887, Adanndank*
 Verklaart hierbij (reden): *Ernstige ziekte kleinheid.*
 Plaats welke bezocht wordt en adres aldaar: *Middelburg, Heckerhuis*

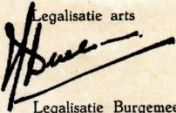
Naar waarheid de aanvrager
 (handtekening)
J.C. A. Doeleman

Geldigheidsduur van *13 September 1942* t/m *14 September 1942*.

(stempel)

Afgegeven te BERGEN OP ZOOM,
 den *13 September 1942*.

d.d.
 De wachmeester,
 (handtekening)
M.H. Bosch

Legalisatie arts

 Legalisatie Burgemeester
 (stempel)

— Dit bewijs moet bij den terugreis aan de controle overhandigd worden. —
 Indien verlenging van dit bewijs noodzakelijk is, zich middels den Burgemeester der betrokken gemeente wenden tot de Ordnungs Polizei, Dam 6 te MIDDELBURG. BIJ NIET NAKOMEN VAN DEZE BEPALINGEN EN MISBRUIK VAN DIT BEWIJS STELT HOUDER DEZES ZICH AAN ERNSTIGE GEVOLGEN BLOOT.

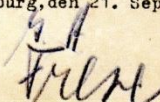
H. DOELEMAN
 ARTS
 ST. LAURENS
 SPREEKUR 8-9 EN 1-2
 TELEFOON 2215

21/9 '42

R/ L.S.
 Weil meine Frau heute
 erkrankt ist und das Bett
 halten muss bitte ich
 höflich um einen mein
 Mutter um verlässlichen
 damit sie als Hilfe in
 Haushalt aufpassen kann.
 Im Voraus besten Dank.

K 945

Verlängert bis zum 22. September 42
 Middelburg, den 14.9.42

 Der Polizei-Offizier beim Beauftragten
 des Reichskommissars in Middelburg

Verlängert bis 03. Okt. 1942
 Middelburg, den 21. Sept. 1942

 Der Polizei-Offizier beim Beauftragten
 des Reichskommissars in Middelburg

Verzoek om nog langer te blijven werd afgewezen!

De inundatie van Walcheren in 1944 had wel grote gevolgen voor het gezin. Eerst naar Vrouwenpolder. Daarna naar Middelburg, waar mijn vader geconfronteerd werd met malaria-infecties. Op dat onderwerp promoveerde hij in 1946 tot doctor in de geneeskunde. In één jaar tijd! Zijn broer Frits werkte ruim tien jaar aan zijn proefschrift. Dat toont wel het verschil in hun karaktereigenschappen!

Mijn broer Herman heeft in 1998 met moeder Caty een reis gemaakt door Frankrijk. Het was de route die mijn vader met zijn ouders in 1924 heeft gereden. Tijdens die reis heeft hij met haar gepraat over haar jeugd, de oorlog en de familie. Herman heeft de gesprekken op band opgenomen en later verwerkt in het boekje; *'Ik voel mij een ander mens'*. Een enkele passage uit dit geschrift laat ik hier volgen. Het geeft mooi de belevenissen weer van mijn ouders in die oorlogsjaren op Walcheren.

Van Sint Laurens naar Vrouwenpolder

Wij woonden in Sint Laurens, een dorpje vlak bij Middelburg. We woonden aan de Noordweg bij de kerk. Huug was huisarts met nog een apotheek erbij. In 1944 is heel Walcheren onder water gezet, ja door ons is het onder water gezet, door de geallieerden, niet door de Duitsers. Er waren draden gespannen zodat de geallieerden niet konden landen met vliegtuigen. We hebben eerst mensen uit Vlissingen in huis gehad en een dokter met z'n vrouw uit Middelburg. Maar al gauw kwamen wij ook onder water te staan. Het huis stond driekwart in het water. Toen zijn we geëvacueerd naar Vrouwenpolder. Tegen Keetje, ons dienstmeisje, zei ik: 'Je moet weer naar je huis in Grijpskerke, naar je ouders want ik kan je nu echt niet hebben in Vrouwenpolder. Daar is geen plaats meer voor ons allemaal'.

Vrouwenpolder zoals het was (ansichtkaart)

We kwamen terecht in een huisje, van NSB'ers nota bene. Daar was niks tegen te doen. De burgemeester zei dat we daarheen moesten. Iedereen werd geëvacueerd. Nou, het waren dan wel NSB'ers, maar het waren geen slechte mensen. Het was een klein huisje, één kamer beneden hadden we en dan boven een zolder waar we sliepen met die andere mensen met alleen maar een gordijn ertussen. Ik was in verwachting van Heleen. We hadden op dat moment dus drie kinderen: Marijke, Hans en Huugje. Keetje zei altijd: 'Guugje'. We gingen er heen met zo'n luifelwagen. En toen ik tegen Keetje zei: 'Ja kind, je kan niet mee' toen zei zij: 'O, wat zal ik die kinders missen, mevrouw'. Ze had Huugje altijd op schoot, ze was gek op hem. Ze was geweldig voor die kinderen. Maar ze was wel heel dom, ontzettend dom. Keetje Tange heette ze. Ze leeft nog. [ovl. 28-12-2002]

Die familie in Vrouwenpolder heette Stompé. Die eerste avond dat we daar waren zei die mevrouw Stompé: 'O, mevrouw, komt u vanavond toch bij ons want dan komen er

Oostenrijkers en er is een operazanger bij; die man die zingt zo schitterend'. Maar ik zei: 'Nee, dat doe ik echt niet'. En Marijke zag die uniformen en zij begon al meteen te gillen en te huilen. Maar we zaten daar natuurlijk vreselijk onvrij hè. Maar ja, echt het waren meelopers het waren geen slechte mensen. Hij is later wel opgepakt, maar al gauw weer vrijgelaten.

Op de dijk bij Vrouwenpolder was een klein houten huisje dat dienstdeed als praktijkruimte. De mensen moesten buiten in de rij staan wachten. Daar hield vader zijn spreekuur en daar had 'ie ook zijn apotheekje. We zaten er nog maar kort en toen kwam mevrouw Duvokot, een schat van een mens. Die woonde op dat dijkje. En die zei: 'Mevrouw, er komt bij mij een plaats vrij, ik weet hoe u zit en waar u zit en u zult misschien liever weg willen'. Ik zei natuurlijk dat ik dat dolgraag wilde. En zij zei: 'Nou dan heeft u een huiskamer en twee slaapkamers', en dat was natuurlijk geweldig voor ons. Een schat van een vrouw. We hadden een benzinelamp, maar zij zei: 'Een ding, doet u dat alstublieft niet, ik ben zo bang dat er brand komt'. Die lamp die werkte op benzine en dat is natuurlijk gevaarlijk. Daar zijn wij een hele tijd in huis geweest en daar deed vader praktijk. Of wacht eens, er kwam toen zo veel water dat alleen het dijkje nog droog stond. Alle boerderijen stonden in het water en daar moest vader met een paard naar toe. Onder normale omstandigheden woonden er maar 400 mensen, maar nu, met deze evacuatie, woonden er een paar duizend vlak op elkaar. Die boerderijen zaten stikvol en daar waren natuurlijk allemaal ziektes. De eerste keer kwam er zo'n boer vader ophalen. Hij zei; 'Spring maar achterop op het paard, dokter'. Vader had nog nooit op een paard gezeten, maar daar reed hij al gauw alle boerderijen mee af. En hij moest weer op tijd terug zijn want als er vloed kwam moesten de paarden weer opdrogen. Die kregen gauw zweren op hun benen van het zoute water en daar konden ze aan dood gaan.

We hebben het daar heel goed gehad bij Duvokot. Er was zo veel te eten omdat het vee moest worden afgemaakt. D'r was toch immers geen wei meer, de stallen stonden ook onder water. Dus dan werd er maar weer een varken geslacht waardoor wij altijd goed te eten hadden. Terwijl in de rest van Nederland in de winter van 1944 afschuwelijke honger was. Later werden de mensen geëvacueerd naar Brabant. Dat was na de bevrijding van Zeeland in oktober 1944. Toen kwamen de dukws. De dukws van de Canadezen en de Engelsen. Maar voor het zo ver was zaten we daar in Vrouwenpolder.

Het zal midden in de winter zijn geweest van 1944 dat ik ineens behoefte had om naar Middelburg te gaan. Ik zei tegen Huug: 'O, ik verlang er zo naar om eens naar Middelburg te gaan, ik wil m 'n vriendinnen zien, ik wil Dientje Wagenaar²² spreken', en toen zei vader: 'Nou, ik weet wel iemand'. Hij noemde die vrachtrijder hoe heet hij ook alweer? Zijn vrouw had al die Zeeuwse kostuums waarmee jullie allemaal op de foto staan. Enfin, ik kan niet op zijn naam komen maar die vrachtrijder zei; 'Mevrouw, als u naar Middelburg wilt dan kan u wel met mij mee'. Maar ik moest natuurlijk eerst Keetje zien te vinden, want zij moest komen om op de kinderen te passen. Enfin, dat is gelukt en

---

²² Dientje was de vrouw van Gerard Wagenaar. Hij was dierenarts op Walcheren. Zij moesten ook evacueren naar Middelburg en gingen daarna in Goes wonen, waar hij in 1946 directeur werd van de Gezondheidsdienst voor Dieren. In 1956 werd hij benoemd tot hoogleraar, inwendige ziekten voor grote huisdieren van de faculteit Diergeneeskunde te Utrecht. Dientje was de beste vriendin van mijn moeder. Volgens een advertentie in de PZC van 12/2/1944 hield mijn vader ook spreekuur van 2- 3 uur ten huize van Dr. Wagenaar aan de Noordsingel 142 in Middelburg. In Sint Laurens had hij spreekuur van 8-9 uur en van 7-8 nm. Huug was geen 'duimendraaier'!

ze is met een bootje gekomen naar Vrouwenpolder en is toen bij ons gebleven, terwijl ik weg ging.

Ik ging op een zaterdagmorgen weg met een huifkar. We reden over Oostkapelle, daar moesten we naar toe. Die vrachtrijder moest allerlei spullen brengen bij mensen in Oostkapelle. Daar moest ik overstappen op een huifkar die naar Serooskerke ging. En van Serooskerke moest ik dan verder met een bootje naar Middelburg. Het was hondenweer. Toen ik in Serooskerke kwam zei iedereen dat er niet gevaren kon worden omdat het levensgevaarlijk was. Maar d'r was een meneer uit Vlissingen die in Serooskerke zat en die wou wel eens naar Middelburg. Hij zei: 'Ik heb hier een roeiboot, kunt u roeien'? En ik zei: 'Ja hoor'. En verder was er nog een jong meisje en nog twee mensen. In totaal met z'n vijven. Wij in die roeiboot. Die man uit Vlissingen zou roeien. O ja, m'n ouwe melkboer, Abrahamse²³, was er ook bij. We waren aan het roeien en het was al helemaal donker geworden. Het was echt levensgevaarlijk want je moest natuurlijk niet op een van die draden terecht komen die daar gespannen waren om het landen van vliegtuigen te voorkomen. Het bootje zou zo kunnen omkieperen. Abrahamse zei toen: 'Hoor eens, we gaan niet verder. We gaan kijken in een schuur of we ergens kunnen overnachten'. Want de tocht ging langs al die boerderijen die allemaal in het water stonden. En de eerste boerderij waar hij in de schuur probeerde te komen werd afgekeurd. Ik gaf hem eerst een kontje zodat hij binnen kon kijken, maar hij zei: 'Het kan niet, d'r liggen hier allemaal dooie beesten'. Wij weer verder. Daar kwamen we bij een boerderij met een rooie schuur. Hier kon het wel volgens Abrahamse. 'Allemaal d'r uit. Mevrouw Doeleman, ik zal u wel even een kontje geven'. We legden de boot vast en klommen boven op het hooi. Abrahamse zei nog: 'Nou mevrouw, ik zal u eens lekker toedekken ga nou maar eens lekker slapen'. Maar ik heb geen oog dicht gedaan, want het was veel te zwaar zoveel stro als hij over me heen had gegooid en de hele nacht door al die muizen die daar maar ritselden.

De volgende dag was het nog slechter weer. Die man uit Vlissingen zei dat ie z'n leven niet verder ging wagen en ook de anderen wilden niet meer mee. Alleen dat jonge meisje en ik. Ik bedacht een compromis. Ik zei dat hij beter terug zou kunnen gaan naar Serooskerke, maar dat hij mij een plezier zou doen als hij me even af zou zetten op Sint Laurens. Dan ga ik er daar wel uit bij de kerk, daar is een verhoging en daar is het wel droog. Daar woont de veldwachter van Sint Laurens en de familie Roose. En die zouden me dan wel naar Middelburg kunnen brengen. Enfin, dat jonge meisje en ik dus met die man uit Vlissingen weer in de boot en we zaten nog maar net in de boot of toen brak er een roeispaan. Nou, we zijn d'r gekomen en we zijn aan wal gezet in Sint Laurens. Het was verschrikkelijk weer. We waren allemaal kletsnat.

En daar zag de veldwachter uit het niets mensen aan komen lopen. 'Er komt volk', zeiden ze. 'Wat, mevrouw Doeleman, bent u dat?' 'Ja', zei ik, 'ik wilde er eens uit, maar we hebben pech'.

'Nou, dan blijft u toch hier'. Ik zei: 'Dat is best. Misschien kunt u me wel met een politieboot verder brengen'. Maar de veldwachter zei: 'Mevrouw, u hebt pech, want de boot is lek maar die gaan we meteen maken. Dan kan ik u morgen naar Middelburg brengen en intussen kunt u dan in de kerk slapen, dan leggen we daar wat stro neer voor u en ook voor dat meisje'. Ik was toen begin dertig, dat meisje zal begin twintig zijn geweest.

---

²³ In het blad 'De Wete', jrg. 36, 1 en 2 staat een artikel over de melkhandelaren op Walcheren met een foto waar Abrahamse op een Walcherse melkkar zit.

De volgende morgen konden we dan varen. We gingen varen over de Noordweg waar ons huis was [thans nr. 366]. De veldwachter zei: 'Ik zal uw huis eens laten zien'. Nou, je wist niet wat je zag. Het stond voor driekwart in het water. De luiken waren allemaal kapot en er stak een grote stoel doorheen en er was een enorme boomstam doorheen naar binnen gegaan. Ik kon het niet aanzien. Ik zei tegen de veldwachter: 'Rijen maar, varen maar'. Wij naar Middelburg. We waren trouwens niet bang dat er zou worden ingebroken hoor, alles lag er nog in huis. Zilver en andere dingen. Dat hebben we er pas veel later uitgehaald.

In Middelburg heb ik al mijn vriendinnen opgezocht en ik heb daar gelogeed, maar ik weet niet meer bij wie. Het was enorm gezellig. De veldwachter zei nog tegen mij toen hij me afzette in Middelburg dat hij me op dinsdag weer zou komen halen. Dat vond ik best. Maar hij kon me niet naar Vrouwenpolder brengen. Dat was te ver. En intussen wist vader natuurlijk van niks. Ik kon hem niet bereiken. Ik had alleen maar gezegd dat ik een weekeindje weg zou gaan. Uiteindelijk zijn we pas 's woensdags weggegaan uit Sint Laurens naar Vrouwenpolder. En terwijl we aan het varen waren kwam ons een boot tegemoet en de man die erin zat zei tegen de veldwachter die mij met zijn boot vervoerde: 'O, veldwachter ik moet mevrouw Doeleman opzoeken, heeft u enig idee waar ze kan zijn, de dokter heeft me gestuurd'. De veldwachter zei dat 'ie mij aan boord had en mij terug zou brengen naar Vrouwenpolder. Vader was natuurlijk wel bezorgd want er gebeurden in die tijd veel ongelukken. Er zijn ook veel mensen verdronken. Enfin, ik kwam thuis. Ik dacht dat de kinderen wel blij zouden zijn om me te zien, maar ze zeiden alleen maar: 'O, mammië wat zie je er vies uit'. Ik zat ook onder de modder. Het was beestenweer, maar ik was heel tevreden want ik had iedereen weer eens gezien.

Het was trouwens hier in Vrouwenpolder dat ik met Hans over de dijk liep. Ze had van die heerlijke lekkere handjes. Terwijl ik haar handje vasthield en met haar over de dijk liep zei zij dan: 'Wat een modder hè moeder'. En dan die handjes, dat vergeet ik nooit.

Van Vrouwenpolder naar Middelburg en Goes

Met de bevrijding van Zeeland en de komst van de dukws werden een heleboel mensen geëvacueerd naar Brabant. Toen zei vader dat de dokter uit Veere het wel weer van hem kon overnemen. Er waren daar in Vrouwenpolder nog maar zo'n vier à vijfhonderd mensen. Er was dus niet genoeg te doen en hij wou een andere praktijk. We konden absoluut niet terug naar Sint Laurens. Hij zou zich kunnen vestigen in Arnemuiden want daar zat een NSB'er²⁴ en die moest toch weg. Maar vader wou niet naar Arnemuiden. Hij wilde wel naar Goes maar daar moest 'ie dan wel een praktijk overnemen.

---

²⁴ Dokter H.W. Frowein,

Oostsingel 118 in Goes

Goes was een aardige plaats en dat leek hem wel wat. Hij nam de praktijk over van Dikkenberg aan de Oostsingel 118. Dikkenberg woonde daar met z'n gezin. Hij kon nog niet weg want hij moest wachten op een benoeming tot schoolarts. Eerst moest de NSB-schoolarts ontslagen worden en daar was het wachten op.

We moesten dus verhuizen naar Goes maar dat kon voorlopig nog even niet. Ik stelde daarom voor dat vader vast zou beginnen in Goes en zich zou inwerken en dat ik later zou komen en alle spullen zou verhuizen. Voorlopig ben ik met de kinderen en Keetje verhuisd naar Middelburg. We zaten daar in een huisje dat dichtgetimmerd was, want de ruiten waren allemaal kapot. Veertien dagen ben ik bezig geweest om met behulp van twee bootjes alsmaar heen en weer te varen om het huis in Sint Laurens leeg te halen. Dat was een heel karwei. Je kon zo met een bootje het huis binnen varen in Sint Laurens. Het was een geweldige ravage.

De verhuizers die me hielpen hebben een keer het bootje veel te hoog opgeladen met matrassen, stoelen en het hele huiskamerameublement²⁵. Enfin we varen over de Noordweg. Alle zijstraten ook onder water. Ik kom de hoek om en daar zie ik die verhuizers bezig om met stokken de hele boel tegen te houden. Alles was er afgefallen. De stoelen nog maar net een klein stukje boven het water uit. Wat verschrikkelijk. Alle matrassen door en door nat. Toen dat gebeurd was heb ik opgebeld. Ik zei dat het me nu te machtig werd. Hij belde later terug en zei: 'Laat alles maar komen met een verhuiswagen dan doen we het naar de wasserij van Geijsen²⁶'. Dat had hij kennelijk met Geijsen geregeld. Die zou het hele zaakje dan in Goes laten drogen. Alles was ontzettend vies van het zoute water. Maar ik had een heel goed ameublement. Prachtige bekleding. De bekleding is helemaal goed gebleven. Eerst is het afgespoten en toen gedroogd.

---

²⁵ De blank eiken tafel was zwaar en groot. Kon aan beide einden worden uitgetrokken, zodat je er met wel twaalf personen aan kon eten. Bij het kiezen van haar uitzet zal Caty voorzien hebben dat ze een groot gezin zou stichten!

²⁶ Wasserij 'De Zon', toen nog in de Wijngaardstraat te Goes. De directeur/eigenaar P.J. Geijsen was bewoner van Oostsingel 118 van 1937-1940. Mijn vader speelde toneel met mevrouw Geijsen. En veel later ontmoette ik Geijsen bij de Rotary in Goes.

En toen viel alles in het water (foto Zeeuws Documentatiecentrum)

Keetje ging natuurlijk ook mee naar Goes. We hebben daar ongeveer een halfjaar samen met Dikkenberg gewoond en nog een paar mensen. De familie Dikkenberg bestond uit vader, moeder en twee jongens en een dienstbode die intern was. Die had trouwens in het verzet gezeten, een geweldig mens. Verder hadden we daar nog twee dames van de Marva in huis en nog iemand, wie ben ik vergeten. En dan wij natuurlijk met inmiddels vier kinderen. Wij hadden de slaapkamer boven en beneden de voorkamer en de spreekkamer.

Die Dikkenberg was nogal lui. Vader begon al heel vroeg met het spreekuur maar dat was Dikkenberg niet gewend. Dikkenberg zei tegen vader: 'Zal je dat nooit meer doen want je laat ze midden in de nacht komen'. Maar het was 's ochtends om een uur of acht. Nee hij hield nooit zo vroeg spreekuur die Dikkenberg.

Er was een grote keuken maar ik zei tegen Keetje dat wij de ene kant van de keuken moesten gebruiken en dat mevrouw Dikkenberg de andere kant kon nemen. Ik stond er op dat we niets van elkaar zouden gebruiken, zelfs geen sopdoekje of wat dan ook. Dan houd je de beste vrede en we hebben ook vrede gehouden. Hij was een aardige man maar zij was gewoon kreterig, gierig. We hadden geen speelgoed meer voor de kinderen. Maar onze kinderen mochten toch niet aan het speelgoed komen van hun jongens. Ik kreeg eens een hele emmer met verse vis van een patiënt en toen zei ik tegen haar; 'Sien, kijk eens wat een heerlijke vis, wil je ook wat'? Maar Sien wou niet. Ze wou niet delen, want ze dacht dat ze dan zelf ook zou moeten delen als zij wat had. Dat denk ik tenminste. Mij kon dat allemaal niet schelen. Het is allemaal goed gelopen. Toen Dikkenberg benoemd was tot schoolarts moesten ze nog even wachten op een huis, maar toen zijn ze dan verhuisd. Toen de Marva's waren vertrokken hadden we het hele huis voor ons zelf.

Op 21 april 1945 schrijft Caty aan de familie in Utrecht over de situatie in Goes en haar kinderen; citaat uit die brief: *De kinderen zijn snoezig. Ze spreken bijna iedere dag over oma Poelie hoor. Huugje is zo'n schattig ventje met donkerbruine oogjes, 't is al een*

praatjesmaker. Hansje is een schoffie geworden en Marijke een dametje. Over een paar weken komt de vierde.

Zij bestierde haar huishouden met vier hulpen plus een tuinman! Maar Keetje mocht niet blijven, die was te dom en vergat alles.

De familie probeerde in de oorlogsjaren steeds weer met elkaar in contact te komen. O.a. op briefkaarten van het Nederlandsche Rode Kruis. Maar dat lukte vaak niet of er was een grote vertraging bij de bezorging van de post. Poelie maakte zich voortdurend zorgen over haar familie. Huug probeerde haar met een brief gerust te stellen. Uit deze brief blijkt ook hoe onbevreesd en nuchter hij was.

Transcriptie van de brief geschreven door Huug Doeleman aan zijn moeder Poelie, zusje Corry en broer Frans in Utrecht.

H. Doeleman

Arts

St. Laurens, 13 juni 1944

Telefoon 15

Lieve Poelie, Corry en Frans,

Het is merkwaardig hoe menigeeen in deze oorlog door zijn eigen wapens verwond wordt. Wanneer wij, geallieerden, een zenuwoorlog voeren moeten we natuurlijk erg oppassen daar niet zelf door getroffen te worden.

Zo leek het me dat Poelie, die toch wanneer ik me niet vergis aan de zijde der geallieerden strijdt, een weinig door het zenuwspook was aangetast. Je brief begint met de verzuchting dat het eindelijk zover gekomen is dat wij niet telefonisch meer te bereiken zijn, nu ja, dat is wel waar en misschien een beetje jammer ook maar het wordt toch overstemd door de juichkreet dat we vaste voet aan wal gekregen hebben en dat er een begin gemaakt is met de bevrijding!

Sinds vrijdagmiddag is hier de telefoon afgesloten, het schijnt dat men iets verwachtte, maar waarschijnlijk zal dat een van de schijnmanoeuvres geweest zijn die oom Winston²⁷ al lang geleden heeft aangekondigd. In ieder geval is het dan zaak om het hoofd koel te houden (en de billen warm, dat spreekt vanzelf) en niet het oor te lenen aan hen die er behagen in scheppen geruchten te verspreiden, maar liever te luisteren naar een objectief omroeper.

De laatste loodjes wegen het zwaarst en zo kunnen er nog moeilijke tijden komen, maar het einde nadert snel en het zal niet lang meer duren dat we ons opmaken voor een familiereünie.

Nu lijkt het door de isolatie van Walcheren altijd of het hier gevaarlijker is dan elders en omdat de verhalen over hetgeen hier gebeurt niet goed te controleren zijn gaan er altijd de wildste geruchten over dit gewest. Maar ik ben ervan overtuigd dat er niet om gevochten gaat worden. Hoogstens zullen er enige schermutselingen in Vlissingen plaats kunnen vinden.

Wat dat betreft hoef je je dus over ons niet ongerust te maken. We zitten hier veilig en als er iets bijzonders is dan zullen we het wel per speciale koerier laten weten.

Zo zullen we dan Marijke 's verjaardag in alle eenzaamheid, althans familiale eenzaamheid, moeten vieren want verder zal het druk genoeg zijn. Ze stelt er zich veel van voor en we hopen dat het gezellig zal worden. Het pak van haar is juist vanmiddag aangekomen. Je moet nog maar

---

²⁷ Bedoeld wordt Winston Churchill

eens proberen te telefoneren, er zijn enige telefoons vrijgegeven, bv het ziekenhuis en gemeentehuis en als je het aanvraagt sluiten ze mij misschien ook wel aan.

En Caty, haar verjaardag ligt nog een week in het verschiet. We hebben de afgelopen week gezien wat er in zo'n kort tijdsbestek kan gebeuren, dus wie weet hoe ver het dan weer is. Worden jullie ook dagelijks herinnerd aan de reis van 1926 naar Normandië en Bretagne? Toen hadden ze er wel Crêpes Dentelles maar geen Rommelasperges²⁸. Nu die zien we hier ook genoeg.

Kom ik ga eens eindigen in de hoop te hebben aangetoond dat we hier in rustige zelfverzekerdheid de dingen die komen zitten af te wachten.

Veel groeten van ons allen en tot spoedig weerzien,

Huug

Huug berichtte op 1 december 1944 via het Ned. Rode Kruis aan zijn tante Jo;

Het Nederlandsche
Roode Kruis
Correspondentie en
Informatie bureau

MIDDELBURG
STEMPEL AFDEELING

Afd. MIDDELBURG

VERZOEK OM INLICHTINGEN
door tussenkomst van het Nederlandsche Roode Kruis

1. Afzender Huug Doeleman
(Naam, voornaam en adres)
Sydelp, Vrouwehofweg
Wakkeren

2. Geadresseerde Maj. Joh. Th. Doeleman
(Naam, voornaam en adres)
Van Saksen Wierstra 40
Breda

BERICHT
(Uitsluitend familieberichten max. 25 woorden).

Allen gezond. Sint Remus gebied
omv. water, Sydelp Vrouwhofweg.
Bericht verzenden. Heus adres
Van Saksen 40 100 mogelijk
Saksen met Gorkum en Utrecht

Datum 1/12 '44. Ontvangst 24/12 Handteekening: Huug

3. Geadresseerde antwoordt aan ommezijde.
Het formulier dient door Rode Kruis personeel te worden ingevuld.

²⁸ Versperringen van palen in de grond om te voorkomen dat vliegtuigen kunnen landen.

Daarna schreef hij op 7 december 1944 een brief vanuit Vrouwenpolder naar tante Jo in Breda. Die ontving de brief pas half januari 1945!

Het dokters handschrift is niet altijd makkelijk te lezen. De inhoud geeft een goed beeld van de situatie in de familie.

ontvangen half Januari
Vrouwenpolder 7 December 1944

Lieve Tante Jo,

Deze week ontvingen we uw brief
waarin we gelukkig kunnen opmaken dat u al
weder goede vooruitgang hebt. Vindt het
wees een goede mijn brief en te gesege en
beantwoord maar het is de vraag of die al
al bereikt heeft. Omdat er iemand hier is die
maar tracht goed en een brief mee wil
rekenen zinnen we nu iets uitvoeriger
schrijven.

De meijte dat u nog niet weet wat er
met Toet gebeurd is. Bijvoorbeeld weten we
nog niet; 14 October kreeg we een brief van
Toetie getuigend 10 September met het
meestlyf bericht dat zij de vorige dag naar
Wageningen gereden had en toe
schreef had dat er 4 middags gebombardeerde
was worden Toet dan een scherp getoffe
men en direct gedood, terwijl de officie
de been verwonding had opgelopen en in
het ziekenhuis lag. Nadat heeft Toetie
geen contact meer gehad met Wagening-
en dan Toet of Toet niet meer geschreven.
Tante Jo met een brief die bij 26 Sept. hebbe
van Rotterdam schreef en die we ons wist
de ongenade bleef dat Toetie nog niet
andere wist. Nadat tijd hebben we met

Vervolg van de brief een transcriptie;

Utrecht niets meer gehoord. Wie weet wat er nog gebeurd is en zou Frits er nog zijn nu er zoveel mannen zijn weggevoerd? Het is te hopen dat Fransje nu maar in Utrecht is dan wordt er tenminste zeker goed voor hem gezorgd. U begrijpt hoe we schrokken van dit bericht en hoe ellendig het is dat je verder niets weet en niets kunt doen.

Uit Rotterdam kregen we nog enkele briefkaarten van het Rode Kruis, maar weinig bijzonderheden.

Nu enkele bijzonderheden over ons. Nadat de dijk bij Westkapelle gebombardeerd was hebben we van het water nog niets gemerkt, dat kwam pas goed opzetten toen de dijk bij Veere kapot was. Aanvankelijk werd getracht door het aanleggen van dijkjes rond de dorpen om het water tegen te houden, maar dat lukte niet. ± 15 Oktober stond de weg van Serooskerke tot vlak bij ons huis blank en dankzij het feit dat wij iets hoger lagen bleven we nog enkele dagen droog. Omdat het zich liet aanzien dat ik in Sint Laurens voorlopig toch niets zou kunnen doen en omdat in Vrouwenpolder geen arts woont besloten we naar Vrouwenpolder te gaan.

Nadat de apotheek en instrumentarium per Rode Kruisauto daarheen gebracht waren gingen we zelf op 17 oktober per boerenwagen met de verdere bagage op stap, maar met een omweg over Grijpskerke en Oostkapelle. Ondertussen was het gedeelte tussen ons huis en Middelburg ook grotendeels onder water gekomen.

Wel kon ik nog met de motor vanaf Middelburg naar Vrouwenpolder komen, hetgeen ook de laatste dag was dat het mogelijk was, want ook die wegen stonden spoedig blank. We zitten hier dan ook zeer geïsoleerd en een reis naar Middelburg kost vaak een dag en soms meer. Op 't ogenblik staat er van Walcheren alleen droog de kuststrook, het centrum van Middelburg binnen de singels en tenslotte Nieuwland en Arnemuiden.

Het is een troosteloos gezicht en het liefste zou ik Walcheren maar verlaten, want het duurt natuurlijk jaren voor het enigszins op streek komt.

De vorige week waren we even naar Middelburg en bezochten ook Sint Laurens. We konden met de boot door de openstaande deuren de zitkamer binnen varen en over een plank naar de trap lopen en zo naar boven. We hadden al tijdig de benedenverdieping geheel leeggehaald, zodat we aan meubilair of vloerbedekking geen schade hebben.

Door de beschieting van Middelburg zijn er ook wel enige scherven door het dak en sommige ruiten geslagen, maar alles bij elkaar viel de schade erg mee. In de kinderkamer waar alles opgeslagen stond was niets gebeurd.

Van de oorlog hebben we weinig gemerkt, behalve het fluiten van granaten. In Domburg en Oostkapelle zijn daarentegen veel slachtoffers. Juist toen het hier ging dreigen op 8 november werd het overgegeven. We maken het gelukkig allen uitstekend. Hoewel ze minder ruimte hebben amuseren de kinderen zich hier ook goed. Huugje is een allerliefst ventje, die zich van de hele boel niets aantrekt.

Nu zijn ze bezig met een uitgebreide evacuatie van Walcheren, hetgeen ook werkelijk wel nodig is. Van Vrouwenpolder waar nu 1300 mensen wonen (normaal 500) moeten er 700 weg. De mogelijkheid bestaat dat wij ook weer weggaan en dan naar Middelburg, omdat daar nog veel patiënten van me wonen. Maar wanneer dat zover is zullen we wel weer eens iets laten horen.

U bent dan nu weer enigszins ingelicht van ons en weet dat we het allen uitstekend maken. Hopelijk kunnen we elkaar gauw eens weer zien. Wilt u me bij gelegenheid het

adres van oom Herman eens sturen, want ik wil hem ook een brief schrijven. Vele groeten van ons allen, Huug

Huug wist toen nog niet dat oom Herman op 30 mei 1944 aan een hartziekte was overleden. Later werd wel met Natalie gecorrespondeerd. Zij doet in een brief uitvoerig verslag over het ziekteverloop van Herman.

Aan zijn moeder en huisgenoten schreef mijn vader na de bevrijding een lange brief waarin hij chronologisch de gebeurtenissen verwoordde. Nu ook een transcriptie, wat makkelijker leest.

Zondag, 1^e Pasen zijn we met ons allen met de auto naar Breda geweest. Tante Jo maakt het uitstekend evenals de fam. v/d Bout²⁹ die erbij is.

H. DOELEMAN
ARTS

Goes
~~ST. LAURENS~~, 23 Mei 1945
TELEFOON ~~15~~ 2391

Lieve Allemaal,

Gisteren kregen we gelukkig de lange brief van Poelie, waaruit bleek dat jullie over onze toestand ingelicht bent. We hadden al vaak gezegd dat Poelie erg over ons in zou zitten. Temeer daar er over Walcheren natuurlijk de wildste geruchten gaan. Evenmin konden we ons een denkbeeld vormen hoe jullie het gehad hebben en hoe je je dagen doorkwam en wat het voornaamste was hoe aan voeding en stooksel te komen. En dat in een tijd, zoals wij in Vrouwenpolder doormaakten, dat we stikten in de boter en het vlees, bijna tegengegeten waren. Hoewel het natuurlijk een hele zorg is wanneer je met zo velen bent zal dat aan de andere kant toch wel veel afleiding gegeven hebben en warmte vooral wanneer je als zwart gerookte Pieten om een drijvertje zit. Corry zal zeker wel heel wat gesjouwd moeten hebben, omdat zij de enige was, die erop uit kon trekken. En dan nog de angst over de Gestapo en andere lieden, die natuurlijk in Utrecht ook huisgehouden zullen hebben.

Gelukkig dat Frits en Frans er goed doorgekomen zijn.

Frans heeft misschien nog wel eens spijt gehad dat hij begin september vertrokken is uit Zeeland, maar voor de gemoedsrust van Poelie is het beter geweest. Wanneer Frans de kans krijgt moet hij maar zo snel mogelijk afstuderen, want er is nu natuurlijk een tekort aan artsen.

Ook aan Frits en kleine Fransje hebben we veel gedacht; wat zal hij het moeilijk gehad hebben, want al de moeilijkheden en ontberingen zijn best te dragen wanneer je maar met je gezin volledig bij elkaar bent. Hoewel niet te vergelijken met jullie hebben wij ook onze moeilijkheden gehad, maar wat geeft dat wanneer je ze met elkaar samen kunt doormaken en je de afleiding van de kinderen hebt. We hebben eigenlijk nooit precies geweten wat er 17 september gebeurd is, maar onlangs spraken we een student uit

---

²⁹ Jo had een tante Zegerina Doeleman, die getrouwd was met Hubrecht van den Bout, beiden al voor de oorlog overleden. Dit echtpaar had vier kinderen. Jo, onderhield de familiecontacten. Mogelijk waren ze in Breda geëvacueerd, want Schouwen-Duiveland stond blank.

Wageningen, die vertelde dat er een bombardement op de berg had plaats gehad. Ik kan me voorstellen dat Frits nog niet weet wat hij zal gaan doen, maar naar Zevenbergen zonder de hulp van Toet lijkt me toch niets. Kon hij maar hier iets krijgen en dat Fransje tussen de onzen kan opgroeien.

Op welke manier of we ook kunnen helpen, we zijn er steeds toe bereid. Het zal voor Poelie een hele afleiding geweest zijn dat Fransje erbij was, want het zal wel het zonnetje in huis zijn. De rustige observatie van zo'n product alleen al geeft al een grote voldoening om van de gemoedelijke conversatie nog niet te spreken.

Onze kinderen spreken veel over oma Poelie en spelen zelfs vaak dat een van hen oma Poelie is en op bezoek komt.

Marijke weet nog goed dat Poelie op haar verjaardag weer weg moest en dat de Duitsers Corry meegenomen hadden. De verwonding van Huib's been moet dus nogal erg geweest zijn dat de zenuw beschadigd is, het is natuurlijk afwachten wat er van de functie terecht komt. Bij dergelijke dingen valt natuurlijk het verlies van huis en inboedel weer in het niet, maar bij de terugkeer is dat maar des te erger.

Het schijnt daar in Wageningen nogal gespookt te hebben en natuurlijk veel gestolen door de moffen. Hopelijk houden Huib en Lexje ook in deze de moed er nogal in.

Wanneer jullie deze brief krijgt zal het wel onderhand Huib's verjaardag zijn en daarmee wensen wij jullie van harte geluk, eindelijk dan waar we vroeger tot afzagens toe in verlangden, de verjaardag in vreedstijd. En al zijn er dan wel geen slagroomwafels of 'rozetjes' bij, een kop echte koffie en een Engelse sigaret zullen toch de dag wel opvrolijken.

We zijn benieuwd eens te horen hoe Frits het bij M.G.³⁰ heeft; heeft het daar werkelijk gezag of spreekt men ook al van malle gevallen? En wat doet Corry nu, heeft ze ook een baantje op een Engels bureau? Dat is echt iets voor haar en de prettige omgangsvormen van de Engelsen zullen haar wel opvrolijken []. We hebben een vaag vermoeden dat Poelie de chocolade wel zal smaken!

Het is te hopen dat we gauw eens elkaars ervaringen van het laatste half jaar kunnen uitwisselen en in ieder geval kunnen we met zijn allen, zodra de weg vrij is, maar het lijkt me beter wanneer er van jullie eens enkelen naar hier kunnen komen, b.v. Poelie en Corry, opdat we ze hier kunnen opkweken en aansterken. Is er voor Poelie geen mogelijkheid om als verstekeling in een militaire auto naar Brabant te komen, dan kan ik haar daarvandaan wel ophalen.

Mij dunkt nu Frits bij M.G. is, ziet hij misschien wel kans om eens hiernaartoe te komen en dan van hier een koffer met levensmiddelen mee terug te voeren. Zoals ik al schreef was Ine van der Poest Clement³¹ laatst hier en konden we haar een pakje voor Rotterdam³² meegeven, zodra we iemand weten die rechtstreeks naar Utrecht gaat en wat mee kan nemen, die zullen we iets meegeven.

Op gevaar af in herhalingen te vervallen wil ik tot besluit nog eens iets vertellen over onze wederwaardigheden. Omdat mijn hand schier verlamd raakt van het schrijven zal ik het puntsgewijs, maar chronologisch doen en over enkele belangrijke punten enigszins uitweiden.

---

³⁰ Militair Gezag.

³¹ Ine was een klasgenote van Corry op de Rotterdamse Schoolvereniging, een particuliere school.

³² Hier worden bedoeld de ouders van Caty, die in Rotterdam woonden.

- 11 Oktober *Bombardement van de dijk tussen Vrouwenpolder-Veere.
Het water komt allengs opzetten.*
- 14 Oktober *Het water bereikt het dorp Sint Laurens.
Nooddijk heeft geen effect en wordt nu als belachelijk ingezien.
Daar de hele gemeente onder dreigt te komen besluiten we naar
Vrouwenpolder te gaan, waar ± 2000 vluchtelingen verwacht worden.*
- 16 Oktober *Het water staat tot aan de Gereformeerde Kerk.
Medische inventaris per Rode Kruisauto naar Vrouwenpolder.
Inboedel uit beide huizen³³ boven gebracht.*
- 17 Oktober *Nooddijk bij 'de Nadorst'³⁴ breekt door; geheel Brigdamme, ongeveer
vanaf Verburg tot dichtbij Jo Goedbloed³⁵ onder water. Ons huis staat nog
droog.
2u. namiddag vertrek per boerenwagen waarop het nodige huisraad en
voedsel door het water van Brigdamme, waar iedereen druk bezig is te
vertrekken naar Middelburg en dan via Grijpskerke en Oostkapelle naar
Vrouwenpolder. Ik ging van Middelburg per motor.
Om 7 uur kwam de wagen met Caty en de kinderen in stromende regen in
Vr. aan. Den volgende dag kon ik niet meer per motor naar Middelburg
omdat de weg ook onder gelopen was.
Nieuwe behuizing: woon- en eetvertrek: ± 4 m².
Slaapgelegenheid: op zolder achter gordijn. Aan andere zijde achter een
gordijn sliep de familie Stompé?, zodat je elkaars nachteluiden vrijelijk
kon aanhoren.*
- 19 Oktober *Nieuwe spreekkamer geopend in voormalige dorpskapsalon, d.i. een
houten kotje. Het ging. Drukke praktijk. Ook door het water, per fiets,
wagen of paard.
Familie Stompé bleek N.S.B. neigingen te hebben, althans zeer
'Deutschfreunlich'.
De ortskommandant, vroeger operazanger, (het was natuurlijk weer een
goede Oostenrijker ter verontschuldiging) kwam 's avonds muziek maken.*
- 8 November *Bevrijding³⁶.*
- 9 November *Hugo's 1e verjaardag.*
- 17 November *Hugo's 33^e verjaardag, nog steeds in 4 m², echter bevrijd, de viering
geschiedde in tegenwoordigheid van alle intellectuelen van het dorp,
schrik niet:
Hervormde dominee de Bie en echtgenote
Hervormde dominee Valetton en echtgenote
Gereformeerde dominee Bloemkolk en echtgenote
Dus wel zeer stichtelijk.
(Ds. de Bie is onlangs aan een maagoperatie in het ziekenhuis in Breda
overleden)*

³³ Naast het woonhuis stond een kleiner huis, dat gebruikt werd als praktijkruimte.

³⁴ Was een café/uitspanning vlakbij Sint Laurens.

³⁵ Jo Goedbloed-de Buck (1909-1999) woonde ook aan de Noordweg in Sint Laurens, Zij was een goede vriendin van Caty. Haar man Joos werkte bij de griffie van de Provincie Zeeland als administrateur financiën.

³⁶ Het was de dag dat de Duitsers zich ook in Vrouwenpolder overgaven.

- 18 November *Keetje³⁷ is uit Grijskerke gekomen en Caty gaat naar Middelburg. Komt eerste dag niet verder dan een schuur in Sint Laurens, waar ze inbreken en op een dorsmachine slapen.³⁸*
- 19 November *Naar de kerk in Sint Laurens om te eten en te slapen.*
- 20 November *Naar Middelburg.*
- 21 November *Slecht weer.*
- 22 November *Per boot regelrecht van Middelburg naar Vrouwenpolder.*
- 2^e helft Dec. *De evacuatie van Vrouwenpolder begint.*
- 31 Dec. *Om 10 uur naar bed!*
- In Jan. 1945 *Zijn er nog ± 5-600 mensen in Vrouwenpolder over en ik dreig het duimendraaien goed te leren. Onderhandelingen over praktijkovername te Goes van Dr. Dikkenberg, die benoemd zou worden tot schoolarts. Over de verschillende tochten die we hebben moeten maken van alle voorbereidselen zal ik maar niet uitvoerig schrijven, want dan ben ik volgende week nog bezig; het is genoeg te weten dat ik herhaalde malen per dukw of amfibietank, soms per boot naar Veere ging en dan met de motor naar Middelburg. Begin januari zijn Caty en ik nog op de motor naar Breda geweest voor een bespreking met de inspecteur van de volksgezondheid, wat achteraf niet nodig geweest was, maar we zijn toen tevens bij tante Jo geweest.*
- 22 Januari *Vertrek uit Vrouwenpolder. Huugje voorin in de Dukw. Vestiging te Middelburg, Bleek 1.³⁹ Huisraad van Vrouwenpolder per bootjes naar Middelburg. Veelal in sneeuwstormen!*
- 5 Feb. *Praktijk overname in Goes.*
- 5-15 Febr. *Caty verricht de schier bovenmenselijke taak om zonder mij de verhuizing van Sint Laurens naar Middelburg op Venetiaanse wijze en van Middelburg naar Goes te regelen. Over alle drukte daarna hoeft niet meer gesproken te worden.*

Dit zijn slechts enkele flitsen uit onze belevenissen uit een zeer gedenkwaardige periode die we konden doorkomen, omdat we wisten dat de inundatie van Walcheren nodig was geweest om de Schelde vrij te maken, waardoor later onze rantsoenen zouden varen en tevens omdat dankzij deze methode het aantal slachtoffers onder de burgerbevolking miniem geweest is.

Walcheren was in de laatste jaren tot een dergelijke fortificatie omgebouwd, zodat verovering op gewone wijze vrijwel ondoenlijk was.

De praktijk in Goes bevalt me uitstekend; de bevolking is prettig en de omgang met collega's is uitstekend, wat veel waard is. Snoek⁴⁰ is onlangs teruggekeerd en doet weer praktijk. Hij vertelde nog dat hij als kandidaat graag bij opa Gutteling⁴¹ op bezoek kwam en dat hij zich op diens aanraden op het Tijdschrift voor Geneeskunde geabonneerd had.

³⁷ Keetje Tange was de hulp, nog gekleed in Walcherse dracht.

³⁸ Wijkt af van hoe Caty haar reis beschreef.

³⁹ Volgens Caty een dichtgetimmerd huisje, omdat alle ramen kapot waren.

⁴⁰ H.A. Snoek (1892-1957) was huisarts in Goes, Wijngaardstraat 51.

⁴¹ Opa Gutteling was huisarts in Raamsdonkveer

We hebben hier een zondagsdienst, die zaterdag na het spreekuur ingaat, dus een keer in de 5 weken heb ik dienst, iets wat buitengewoon plezierig is.

Het wachten is nu nog op de baby⁴²; Caty heeft al een week lang zoo nu en dan eens weeën, maar doorzetten ho maar! De ervaring heeft ze gelukkig geleerd dat er nooit een in is blijven zitten, dus wachten we maar geduldig af.

Poelie zou genieten van het huis hier wat buitengewoon prettig is met een prachtige tuin⁴³. Caty heeft er geloof ik al over geschreven en anders zal ze dat nog wel eens doen. Dr. Dikkenberg⁴⁴ (die op 't ogenblik als Rode-Kruisarts in het 'Binnengasthuis' in Amsterdam werkt) met vrouw en 2 kinderen wonen er nu ook nog, maar zodra een geschikt huis vrijkomt gaan ze daarin, zodat we dan het rijk alleen hebben.

Ook de kinderen hebben het hier uitstekend naar hun zin en zien er best uit. Marijke is coquette en eigenwijs als altijd, Hans lollig en dik al gaan ze tegenwoordig nogal eens dreinen (men zegt dat ik dat vroeger ook wel deed) en Huugje is een allerliefst ventje, die door zijn zusjes wordt gebruikt om mee te sollen en te sjouwen.

Ik heb langzamerhand mijn best gedaan, anders zou ik nog enige beschouwingen kunnen geven over de wolken die ook nu nog aan de hoewel opgeklaarde politieke hemel zweven en over de verwende geest in Nederland. Met Frits en Frans zouden we nog moeten bomen over de arbeidsschuwheid van de mensen, over de tribunalen, over het feit dat Mussert en consorten nog te eten krijgen, over de zgn. snelle berechting van landverraders en van de kabinetscrisis niet te spreken. Een volgende keer verder.

Vele groeten van ons allen, kusjes van de kinderen en tot spoedig weerziens.

Huug

Frans

In zijn biografie 'Verloren tijd?' (1995) schrijft Frans het volgende;

Ik herinner me nog levendig dat ik het uitbreken van de lang verwachte oorlog als een opluchting ervoer. Het was alsof je in een verstikkende hitte op het onweer zit te wachten en het komt maar niet; als dan eindelijk de eerste bliksemstralen door de pikdonkere lucht schieten, de donder begint te rollen, windvlagen de bomen in woeste beweging brengen en de eerste druppels vallen, dan voel je een opluchting omdat het afwachten voorbij is: nu gaat er iets gebeuren. En natuurlijk had niemand enig vermoeden van wat er zou gebeuren. Ik wist dat het in 1914 heel anders was gegaan (iedereen had 'Juli 14' van Emil Ludwig gelezen): toen kwam de oorlog totaal onverwacht, de mensen waren zorgeloos met vakantie en dachten dat in de beschaafde Europese landen nooit meer oorlog gevoerd zou worden; maar toen het tot hen doordrong dat de oorlog werkelijk begonnen was, maakte zich van de meeste mensen in Frankrijk, Duitsland en Oostenrijk een onbeschrijfelijk enthousiasme meester en de soldaten werden met bloemen en patriottische liederen uitgeleide gedaan. Daar was nu, in 1939, geen sprake van. Men wist dat de vorige oorlog totaal anders verlopen was dan men zich aanvankelijk voorgesteld had, en dat er vreselijke dingen gebeurd waren. Deze keer was de oorlog onvermijdelijk, hij moest gevoerd worden, maar zonder enige geestdrift, behalve misschien bij de Duitsers die door Hitler grondig voorbereid waren.

⁴² Dochter Helène Irene werd geboren op 28 mei.

⁴³ De geschiedenis van het huis 'Rozenoord' en haar bewoners is te vinden in de stamboom, tak AT.

⁴⁴ P.M. Dikkenberg was naast huisarts te Goes op Zuid-Beveland adviserend lid en commandant van de transportcolonne bij het Ned. Rode Kruis.

Nederland dat altijd zo beleefd geweest was tegen Hitler als 'bevriend staatshoofd', zou zeker weer de dans ontspringen en de Fransen zaten veilig achter de Maginot-linie. Op 1 september 1939 vielen de Duitsers Polen van het noorden, westen en zuiden binnen en de Poolse bereden cavalerie had geen schijn van kans tegen de Duitse tanks. Toen bovendien op de 17e september het Russische leger uit het oosten aanviel, was het gauw bekeken en was de derde Poolse deling niet ver meer. En wij hadden geleerd wat het woord 'Blitzkrieg' betekende. Zo begon de oorlog in september in Oost-Europa. In het westen begon de 'Phoney war'. Direct na de inval in Polen verklaarden Frankrijk en Engeland dat ze met Duitsland in oorlog waren maar er gebeurde niets. Nederland mobiliseerde. Frits en ik werden in militaire dienst geroepen. Frits werd als officier in Renswoude gelegerd en zou met zijn infanterie-onderdeel stellingen op de Emminkhuizerberg betrekken. Ik was nog nooit in dienst geweest en werd met een groep medisch studenten in de rang van soldaat naar Amsterdam gestuurd waar we in de Rustenburgerstraat in een lagere school ondergebracht werden. Van de Boothstraatclub⁴⁵ waren alleen Hans Hovy en ik daarbij; Gerard Soeters (die zijn dienstplicht al vervuld had vóór hij ging studeren) was als officier bij zijn onderdeel in de Betuwe. Wat deden we de hele dag in die school? Ik herinner me er niets van. Waarschijnlijk kregen we lessen in krijgstucht en leerden we exerceren. Het enige dat mij nog levendig voor de geest staat is dat de wc-tjes in de school zo laag waren. 's Avonds ging ik soms naar Gerard van der Bijl die een kamer had op de Nieuwezijds Voorburgwal; hij ging meestal uit met zijn vriendin en dan kon ik rustig werken voor mijn kandidaatsexamen (ik had immers drie maanden gekregen). Na een paar weken kreeg ik een dag verlof om naar Utrecht te gaan. Ik deed examen in mijn slobberige soldatenuniform en slaagde natuurlijk: het kassianeffekt⁴⁶! Toen er in het westen niets gebeurde, mochten de medisch studenten terug naar hun respectievelijke universiteiten. De Utrechtse studenten werden gelegerd in de Hojel-kazerne aan de Croeselaan (waar nu een toren van een verzekeringsmaatschappij staat). Daar sliepen we met twintig man op een slaapzaal en leerden onze bedden reglementair opmaken. Ook is er eens een grote oefening in gewondenvervoer gehouden op de hei bij 's Graveland. Overdag gingen we naar college en practicum, maar we stonden onder krijgstucht en studeren was dienst. Dat betekende dat we op alle colleges, ook de meest vervelende, aanwezig moesten zijn. Al gauw bleek dat men zich daarvan drukte om koffie te gaan drinken of pannenkoeken te gaan eten. Als dat uitkwam, werd je op het matje geroepen bij onze compagniecommandant en kreeg je straf. Vervolgens moest er een presentielijst getekend worden bij het begin van elk college. Toen ontwikkelde zich langs lijnen van geleidelijkheid de gewoonte om direct na het tekenen het lokaal weer te verlaten. Ook dat kwam natuurlijk uit, en toen moest er vóór en na elk college getekend worden. Al dat gedoe werkte geweldig infantiliserend. Ik weet nog dat er een enorme rel is geweest over een inktvlek waardoor sommige namen op een presentielijst onleesbaar waren geworden! Het ergste was dat onze commandant, de reservekapitein Wieringa, telkens brallerige toespraken hield waarin hij ons voorhield dat we dankbaar moesten zijn dat we mochten studeren en met gebiedend uitgestrekte hand riep hij uit: 'look wide!' Geen wonder dat we hem niet serieus namen; de ongeletterde sergeanten namen we als studenten sowieso niet serieus, vooral niet als ze ons de beginselen van de EHBO moesten bijbrengen. 's Avonds ontmoetten Hans en ik de andere Boothstraters in De

⁴⁵ Studiegenoten van Frans woonden in de Boothstraat 17 in Utrecht.

⁴⁶ Kassian is Maleis, betekent; medelijden.

Neut, onze stamkroeg aan de Oudegracht naast de bank van Vlaer en Kol⁴⁷, het gebouw met de vier meer dan levensgrote kariatiden, waarvan Frits altijd hoofdpijn kreeg als hij ze aanzag. In De Neut brachten we verslag uit van onze belevenissen, bespraken het oorlogsnieuws, dronken een paar pilsjes en ik at daar graag een garnalenkroket bij, daar was ik dol op. Om acht minuten voor elf sprongen Hans en ik op de fiets om zo snel mogelijk naar de kazerne te sprinten: als we niet om elf uur voor ons bed stonden, werd er rapport opgemaakt. De stilte in het westen duurde 7 maanden. Toen gebeurde het meest onverwachte: in april 1940 werd eerst Denemarken bezet (dat had geen leger en capituleerde onmiddellijk) en vielen de Duitsers Noorwegen binnen. Maar dat zou ze niet lukken, een zo uitgestrekt land zouden ze toch niet zomaar kunnen veroveren? De Engelsen zouden de dappere Noren direct te hulp komen. Dat deden de Engelsen ook, maar ze moesten al gauw de aftocht blazen en in een paar weken was heel Noorwegen bezet. Dat voorspelde niet veel goeds. Natuurlijk waren er commentaren dat de verbindingslijnen van de Duitse legers die nu over Polen en Noorwegen verspreid waren, te lang waren en dat Hitler zich er wel voor zou wachten het westen aan te vallen.

Maar op de 10e mei werden we om vijf uur wakker in de kazerne omdat er zo'n geronk was in de lucht, er vlogen al maar vliegtuigen van oost naar west over Utrecht en het duurde niet lang of we begrepen dat wij nu aan de beurt waren. Maar we zouden ons dapper verdedigen, we waren immers voorbereid, we hadden onze wielrijders-bataljons en de Fransen zouden ons onmiddellijk te hulp komen. Na een paar uur kreeg onze compagnie medisch studenten bevel om onder leiding van een sergeant per trein naar Rotterdam te stomen om vandaar door te gaan naar Oud-Beierland waar we in een hulpverbandplaats te werk gesteld zouden worden; dat bleek onze oorlogsbestemming te zijn. Koortsachtig pakten we onze bullen bij elkaar met achterlating van onze studieboeken. Poelie zag ik nog aan het hek van de kazerne en door de tralies konden we afscheid nemen. [ ] In de trein naar Rotterdam zagen we nog steeds Duitse vliegtuigen overkomen en we begrepen niet waarom ze die trein vol soldaten (ze konden niet zien dat we ongeofende hospikken waren) met rust lieten. We kwamen aan op het Maasstation. Daar werden we gewaarschuwd dat de Duitsers op het Noordereiland zaten en het station al onder vuur genomen hadden. We kropen onder andere treinen door om ongezien het station uit te komen. Door de zenuwachtige sergeant werden we weer in colonne opgesteld en naar het centrum afgemarcheerd. Bij het Oostplein werd geschoten, niemand wist door wie en vanwaar, maar één student werd geraakt; hij werd door een ambulance afgevoerd naar het Coolsingelziekenhuis waar hij, naar wij later hoorden, is gestorven. Wij marcheerden verder; de sergeant probeerde erachter te komen wat hij met ons aan moest nu wij onze oorlogsbestemming niet konden bereiken: de Maasbruggen waren al door de Duitse parachutisten bezet. Tenslotte werden we ingekwartierd in de Zeevaartschool aan de Pieter de Hooghweg. Ik heb een foto waarop sommigen van ons te zien zijn in een lokaal met een zwart schoolbord en ijzeren stapelbedden; Hero Deenstra, een Chinees met een Friese naam die later hoogleraar longziekten is geworden, heeft een Rode Kruisband om zijn arm. Er viel ons niets te doen als naar de radio te luisteren. De berichten waren onrustbarend, ondanks de optimistische toon: de Fransen waren al in Zeeland, de Grebbelinie hield stand, de mariniers vochten als leeuwen om de Maasbrug, er werd ook zwaar gevochten op de

---

⁴⁷ 'Vlaer en Kol', de bank waar Poelie bankierde, werd in 1977 overgenomen door de Amro Bank. Nu is het een restaurant met de oorspronkelijke naam 'de Winkel van Sinkel'.

Afsluitdijk en bij de Moerdijkbrug, maar de forten bij Luik waren gevallen en overal vielen de Duitse parachutisten uit de lucht, sommigen verkleed als nonnen! Je wist niet wat je wel en niet moest geloven. Op 14 mei 's middags om half twee begon het bombardement van Rotterdam. De Zeevaartschool lag wat buiten het centrum, wij hoorden de bommen wel neerkomen maar konden niet zien wat er gebeurde. In de nacht had ik wachtdienst, en ik herinner me dat ik liever op wacht stond dan hulpeloos in bed te liggen; toen ik de wacht moest overgeven aan Tonny Nolen, zei ik dat ik er nog wel een uur bij wilde nemen, waarna Tonny weer ging slapen. De capitulatie op 14 mei en het vertrek van de koninklijke familie naar Engeland kwamen onverwacht en wekten aanvankelijk gevoelens van verbittering en van in de steek gelaten te zijn. Pas later werd duidelijk dat het een goede beslissing was geweest. Wij werden overgebracht naar het Serum-Instituut tussen Spangen en Schiedam. Het was prachtig lenteweer. We lagen in het gras en speelden bridge terwijl de stad in brand stond. Het was een absurde situatie. Na een dag of wat werd een groepje oudere studenten de stad in gestuurd met verbandmateriaal om eventuele gewonden te helpen. Toen zij prompt door de Duitsers gevangengenomen werden en opgesloten werden in het Park, werd van verdere activiteit afgezien. Maar niet lang daarna werden we allemaal voorzien van overalls, touwen en pikhouwelen en mochten we de stad in om muren die gevaar voor instorting opleverden, om te trekken. Zo kwam ik terug in de buurt van mijn Lagere School om in de Aert van Nesstraat op de nog rokende muren van de schouwburg te klimmen. En ik dacht terug aan de voorstelling van 'Love's Labours Lost' van onze Gymnasiastenbond waarin ik in 1936 had meegespeeld, een heel mooie voorstelling om te zien, maar achter de derde rij had niemand er één woord van verstaan. Nu was de hele omgeving een enorme puinhoop waarin alleen het stadhuis, het postkantoor en het nieuwe beursgebouw aan de Coolsingel ongedeerd waren gebleven. Het was een heel nieuwe ervaring om als sloper werkzaam te zijn, maar alles was beter dan niets doen. Na een paar weken werden we gedemobiliseerd en mochten we naar huis, maar de geur van een uitgebrande stad is me nog lang bijgebleven. Poelie was natuurlijk dodelijk ongerust over Frits en mij. Gelukkig kon ik uit het Serum-Instituut opbellen en laten weten dat ik ongedeerd was. Toen Poelie en Corry na de capitulatie hoorden dat er Nederlandse troepen op Utrecht terugtrokken, gingen ze naar de Maliebaan en zagen de soldaten afgemat en gedemoraliseerd langs sjokken. Daartussen vonden ze Frits, hij was nauwelijks in staat om te praten en zag er verwilderd uit, hij had in drie nachten niet geslapen. Zijn onderdeel werd ingekwartierd in een school bij het Ledig Erf⁴⁸ en later is Corry hem met de fiets gaan halen. Hij is toen in het bad in slaap gevallen en Poelie moest bij hem waken om te voorkomen dat hij zou verdrinken. De volgende dag kwam Toet met Fransje naar Utrecht. Een paar weken later werd Frits gedemobiliseerd en konden ze naar Zevenbergen terugkeren. Voor ons was de oorlog afgelopen. Dachten we. Maar het begon pas. Eind mei evacueerden de Engelsen bij Duinkerken wat nog van hun troepen over was. Op 14 juni volgde het ongelofelijke: de val van Parijs. Duizenden Parijzenaren waren voor de Duitsers naar het zuiden gevlucht. [ ] Maar het resultaat was dat het noordelijk deel van Frankrijk door de Duitsers bezet werd en dat de zuidelijke helft een satellietstaat werd onder Pétain. In augustus begon de slag om Engeland en geen mens wist hoe dat zou aflopen maar we hielden ons hart vast: als Engeland zou moeten opgeven, dan was alles verloren en zou Nederland definitief 'im Grosz Deutschen

---

⁴⁸ Straat en café in Utrecht.

Raum' ingelijfd worden. Maar de R.A.F. zou de Duitse Stuka's wel aankunnen, zo spraken we elkaar moed in.

Corry

Corry was 19 jaar toen de oorlog uitbrak en woonde nog thuis bij haar moeder in Utrecht. Zij kreeg een geheime relatie met Hans van Koetsveld, die zij kende uit de tijd dat zij nog in Rotterdam woonde. Het was geheim omdat Poelie die relatie niet zag zitten. Hans zat in het verzet en werd opgepakt en werd in 1944 gefusilleerd.⁴⁹ Kort daarvoor heeft zij met Hans, opgesloten in het 'Oranjehotel', nog gesproken. Na de oorlog sloot zij zich aan bij het Vrouwen Hulpkorps (VHK), dat in 1951 overging in de MILVA, (militaire vrouwenafdeling). Voor die tijd had ze de dienst al verlaten, omdat ze in 1948 trouwde.

Corry in 1945 bij het VHK

Tante Jo

Na het overlijden van haar broer is Jo met haar moeder verhuisd van Rotterdam naar Ginniken (Breda). Daar werd haar moeder door Jo verpleegd met assistentie van Aletta (Letty) Breas, particulier verpleegster).

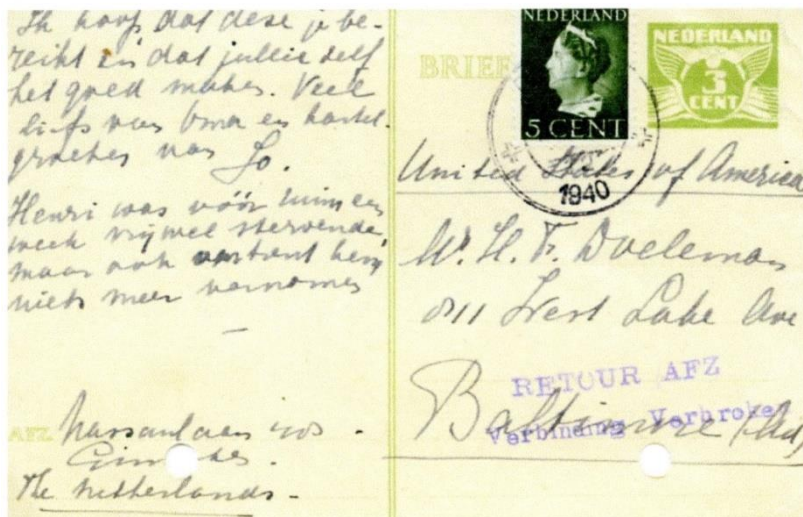
Ook Breda werd door de Duitsers onder vuur genomen, omdat Franse troepen probeerden de Duitsers een halt toe te roepen. Vanwege de te verwachten bombardementen moest de stad ontruimd worden. Dus ook Jo met haar moeder en Letty moesten vertrekken.

---

⁴⁹ Bron: Wikipedia

Op 18 mei 1940 schrijft Jo een briefkaart aan haar broer in Amerika. Maar deze kaart komt het land niet uit. In het kort schrijft ze hoe het hen vergaan is bij de evacuatie.

18 - 10 mei 1940
 L. H. en N.! We hebben een
 vreeselijke week achter de
 rug, maar gelukkig is de toe-
 stand nu rustig. We zijn ongedes
 en ons huis verbrand. We zijn
 We zijn Pinksterzondag moeders
 vluchten, oma in 't waagstuk. Lief
 en ik. te voet - 6 uur. en mijnel
 door de vuurlinie. Om nooit te
 vergeten, maar we zijn ongedes
 en oma heeft er niet door geleed
 In Londen zijn we drie dagen in
 en mijn pensionaat geweest
 Toen konden we niet terug.
 Van de familie niets gehoord, door
 de P. T. T. diensten waren uitgeschakeld.
 Men zegt, dat de spoedig naar
 Londen gaan functionarissen, door
 de briefkaart, die wellicht me
 ter weg komt dan en brief. Wij
 zijn heel klein en naar het lot van
 Fritz en Frans, maar niets, maar
 afwachters. Ik hoop spoedig in
 staat te zijn meer te schrijven

Even later op 21 mei 1940 schrijft Jo een brief (6 vel A4) aan haar broer Herman in Baltimore. Daarin doet zij uitgebreid verslag van de vlucht met haar demente moeder in een wagentje. Zij laat hierin weten dat haar twee buurjongentjes Groeneveld op hun vlucht bij een bombardement zijn omgekomen. Die hadden nog de nacht ervoor bij haar gelogeed. Te voet gingen zij van Ginneken naar het meisjespensionaat 'St. Anna' in Zundert. Een tocht van 18 km waar ze 6 uren over deden. Ze sliepen daar met 35 mannen en vrouwen op één zaal, waar voor allen samen één ondersteek was! Op 15 mei liepen ze weer terug naar huis, het was weer veilig in Breda. Hun huis was gelukkig onbeschadigd. Vooral in winkels was geplunderd. 'Das haben die Fransozen getan', zeggen de Duitsers! 'Zal ook wel! En achtergebleven Bredanaars ook wel', schrijft Jo. Na ondertekening van de brief voegt ze nog toe;

Zojuist bericht; Frits en Frans in goede welstand, resp. in Utrecht en in Rotterdam. Van Huug en Caty nog niets bekend. In Middelburg is hard gevochten. Alle mooie gebouwen platgebombardeerd, maar de buitenwijken onbeschadigd, dus waar H en C wonen, dus hebben we wel hoop dat alles goed is, maar of de emotie niet te veel voor Caty is geweest in haar toestand! Ook bericht van Henri⁵⁰ die wordt waarschijnlijk weer beter. Als deze [brief] nu maar overkomt! Veel liefs van je Jo.

De oorlog voorbij

Na de bevrijding gingen de handen uit de mouwen. Het verleden werd weggedrukt en de herbouw van het land kon beginnen. De dijken werden gesloten.

herdenkingstegel van de Porceleyne Fles
collectie Hugo Doeleman

⁵⁰ Henri I. de Bie was een zwager van Jo. Hij overleed 8 juli 1940 in Den Haag. Zijn vrouw Marie Doeleman was al in 1926 overleden.

Ouders gingen hun kinderen niet belasten met het verleden, er werd dus gezwegen. Nu de emoties uitsterven wordt er weer wel gepraat en is er ook bij jonge mensen meer aandacht voor ons oorlogsverleden.

Mijn herinneringen

Ik herinner mij de open wonden in de steden. Ons gezin ging na de oorlog in de zomervakanties naar Domburg. Daar werd een zomerhuis gehuurd en speelden we met andere families op het strand en in het duin. Er stonden toen nog veel bunkers. Soms werden ze bewoond, want er was woningnood. In zee zag ik sloepen van de marine varen, die waren mijnen aan het vegen. Regelmatig zag ik dan een enorme hoeveelheid water omhoogkomen.

Wanneer wij met de auto naar Domburg werden gebracht reed je in die tijd nog dwars door Middelburg. De Lange Jan, het gemeentehuis, het abdijcomplex, alles was verwoest. Jaren waren er steenhouwers bezig met de restauraties.

Na de oorlog ontstond er een levendige handel in dumpmaterialen uit het Amerikaanse leger. Van Strien had een winkeltje bij de Stenen Brug, waar deze spullen werden verkocht. Ik kocht daar o.a. een blikje met een spiritusbrandertje erin om in de tuin pannenkoekjes te bakken. Mijn vader kocht daar een shelter. Van Strien kwam het tentje demonstreren bij ons in de tuin. De stokken en haringen waren van hout! Simpel kon het niet!

Toen gingen mijn ouders op vakantie. De kinderen bleven thuis bij de kinderjuffrouw en oma Poelie.

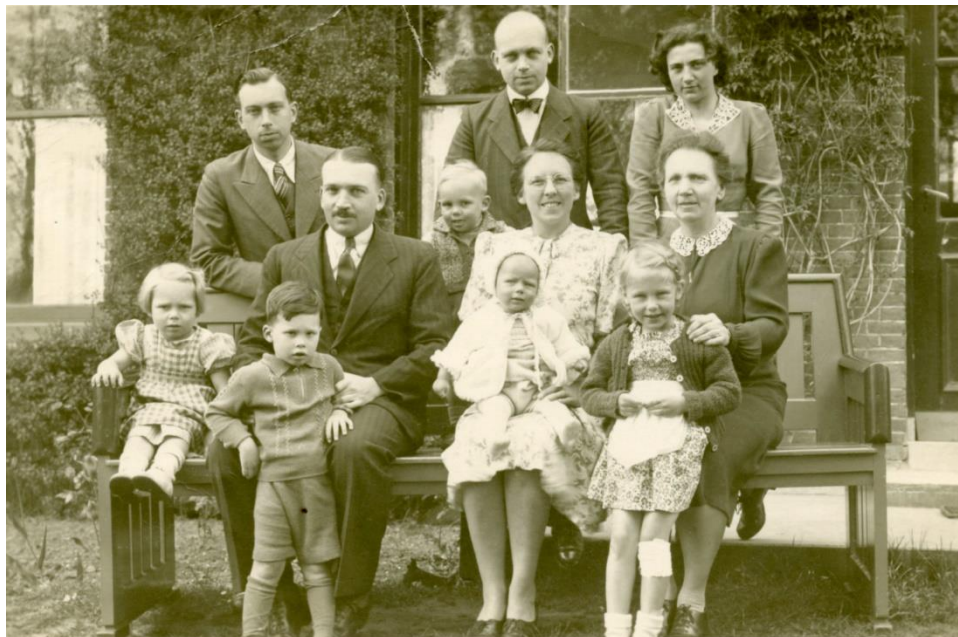
Ook herinner ik mij dat in een boom in onze tuin nog een ijzerdraad gespannen was. Dat was de antenne voor de clandestiene radio die verborgen was geweest onder de marmere gangvloer. Via de lageregelegen keuken kon je onder die vloer komen. Op school kon je de kinderen aanwijzen, waarvan de ouders NSB'er waren geweest. In huis hadden wij een paar grote leren laarzen, ooit gedragen door een Duitse soldaat. Mijn vader vertelde, dat hij die een keer meegenomen had toen ze ergens in een gang stonden.

In ons dressoir stonden twee grote voorraadbussen, welke bij het ontbijt op tafel werd gezet. Dit memorabilia werd uitgegeven in 1945 en verwijst naar de conferentie van Jalta. Die smoelen van de geallieerde leiders zijn Kai-Shek, Stalin, Roosevelt en Churchill.

Herdenkingsblik
geplaatst in het Nationaal Onderduikmuseum te Aalten
foto: Nationaal Onderduikmuseum

In 1946 was er een eerste familiereünie in Goes. Frans nam toen afscheid om naar Nederlands-Indië te gaan.

achter: Frans – Huug – Corry   midden: Frits – Hugo jr – Caty – Poelie
voor: Hansje – Fransje – Heleen - Marijke

Toet Giesberger-Doeleman is het enige familielid dat door oorlogshandelingen om het leven kwam. Over haar werd later nauwelijks meer gesproken. Op een oude familiefilm zag ik wel haar glimlach. Haar geschilderd meisjesportret, hing later bij haar zoon Frans.

Op 17 september 2019, 75 jaar nadat Toet omkwam bij het 'vergeten' bombardement in Wageningen, werd ter nagedachtenis van alle veertig slachtoffers een monument onthuld door locoburgemeester Lara de Brito en Marije Graafmans-Doeleman, de kleindochter van Toet. Er is nu een blijvende herinnering op het Ericaplein in Wageningen.

Marije bij de gedenksteen in Wageningen

17 september 1944

Een stille zondagmorgen
 een blauwe hemel
 een stralende zon
 een fraaie nazomerdag

en midden in deze vrede
 de gierende dood
 de laaiende brand
 de spattende granaten

Frits had de gave van het woord. In Utrecht ging hij na de oorlog wonen aan de Nieuwe Gracht op nummer 161. Daar begon zijn volgend leven. In november 1946 dichtte hij;

Orpheus

Toen ik mijn intrek had genomen
in deze woning – een oud gerief
aan smalle gracht en onder lindeboomen,
-waar het een kloek voorbij geslacht verhief - ,
wist ik mij aan een aarzelend begin,
een uitgangspunt, dat alle mogelijkheden
nog openliet en mij de rust gaf om den zin
te proeven van wat onbegrepen werd geleden;
een klein begin, het saldo dat, na liquidatie,
nog uit den boedel van 't verleden overschoot,
de doffe weerschijn der vergane staatsie
van oud geluk en smaak van het gedeelde brood;
en poover is de troost der schamele boedelredding
maar at te veel is soms herinnering.

Een stroom, gestremd, zoekt nieuwe bedding
en gaat den weg van ieder ding.

Laat mij dan, in dit huis der gracht,
in de oudste wijk van een der oudste steden,
waar al, gelaten, de vervulling wacht
der ongeweten onherroepelijkheden,
in stilte leeren mij terecht te vinden
in den gebroken staat van mijn bestaan
en dankbaar zijn voor een park van linden
en voor het kind, dat aan mijn hand mag gaan.

Laat mij dan ook bewaren het vertrouwen
-zij, die dat doen, die haasten niet-
dat mij het wonder zich ontvouwe,
dat Orpheus' zwakke wil verstiet,
en, spieg'lend mij aan Orpheus' falen,
geef mij een ijzeren zelfbedwang
om, als ik weer mijn lief ga halen
en uit den dood haar t'rug ontvang
en haar weer leid in het licht der zonne,
opnieuw haar teederheden dien,
een kind zijn moeder heb herwonnen,
dan niet, als Orpheus, òm te zien;
niet òm te zien naar haar, die ik moest missen
-verleden heeft zich immers nooit herhaald-
niet twijfelend, als Orpheus, willen vergewissen,
want twijfel wordt met het geluk betaald.

De eeuwen peinzen langs mijn smalle gracht
en herfstbewind vergeelt de linden;
het jaar voldoet zijn laatste pacht;
het kind schijnt dat gewoon te vinden
en speelt bij 't raam zijn ernstig spel.
Onwetend voedt hij zijn verzwegen visioenen
en vraagt onwetend om een eindelijk herstel.
Eens doet de lente weer de linden groenen
en deel ik weer met haar het brood
en breekt de wervelvaart van de seizoenen
het leven open uit verval en dood.

Verantwoording

Voor het schrijven van deze korte familiegeschiedenis werd ik geïnspireerd door de aandacht die er dit jaar is voor 75 jaar Market Garden. In ons familiearchief bevinden zich veel brieven en documenten uit de tijd van de 2e Wereldoorlog. Bij familieleden zijn deze niet of nauwelijks bekend.

Het samenvoegen van al die feiten én de controle op de juistheid ervan was weer een interessante bezigheid. Ik heb dankbaar gebruik gemaakt van de navolgende bronnen en middelen;

- brieven en documenten in het familiearchief Doeleman
- 'Verloren tijd?' een autobiografie, door Frans Doeleman (1995)
- 'De eeuw van mijn moeder', door Frans Doeleman (2004)
- 'Ik voel mij een ander mens', door Herman F. Doeleman (1998)
- 'Chirurgijns, doctoren, heelmeesters en artsen op Walcheren', door J.Z.S. Pel (2006)
- 'Niet meer vergeten', bombardement van de Sahara, 17 september 1944, 11.37 uur door Carleen van den Anker (2019)
- het zoekprogramma van Google
- website 'wiewaswie.nl'
- interviews met mensen die in het verhaal voorkomen of daar een relatie mee hebben gehad
- beeldmateriaal komt voornamelijk uit ons familiearchief of openbare instellingen

Uitgave: van Stichting Familiearchief Doeleman

ISBN: 9789082885811

Auteur: Hugo Doeleman Hzn

Winterswijk, 8 november 2019, 75 jaar na de bevrijding van Walcheren.